

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

TANJA LUČIĆ

MENTOR: DR. SAMO UHAN

NACIONALNE IDENTITETE V KONTEKSTU GLOBALIZACIJE

DIPLOMSKO DELO

LJUBLJANA, 2003

KAZALO

UVOD

1. GLOBALIZACIJA

1.1 KAJ JE GLOBALIZACIJA?

1.1.1 POIMENOVANJA GLOBALIZACIJE

1.1.2 DEFINICIJE GLOBALIZACIJE

1.1.3 DIMENZIJE GLOBALIZACIJE

1.2 ZGODOVINSKI VIDIK GLOBALIZACIJE

1.2.1 PROTOGLOBALIZACIJA

1.2.2 MARX – INDUSTRIJSKI KAPITALIZEM

1.3 RAZLIČNO DOJEMANJE GLOBALIZACIJE

1.3.1 SKEPTIKI

1.3.2 GLOBALISTI

1.4 INDIVIDUACIJA

1.5 GLOBALIZEM

2. IDENTITETA IN PRIPADNOST

2.1 OPREDELITEV IDENTITETE

2.2 TERITORIJ - DOMOVINA

2.3. SKUPNOST

2.4 NAROD IN NACIONALNA IDENTITETA

2.4.1 ETNIJA

2.4.2 NAROD

2.4.3 NAROD - DRŽAVA

2.4.4 NACIONALIZEM

2.4.5 NACIONALNA IDENTITETA

3. GLOBALIZACIJSKI UČINKI NA NACIONALNE IDENTITETE

3.1 O PRIHODNOSTI NACIONALNE DRŽAVE IN NACIONALNE IDENTITETE

3.1.1 O PRIHODNOSTI NACIONALNE DRŽAVE

3.1.2 O PRIHODNOSTI NACIONALNE IDENTITETE

3.2 AMBIVALENTNOST GLOBALIZACIJSKIH UČINKOV

3.2.1 TRANSNACIONALIZEM

3.2.2 OHRANITEV PARTIKULARNOSTI

3.3 EMPIRIČNA ANALIZA NACIONALNE IDENTITETE SLOVENCEV NA PREHODU V GLOBALIZIRANO DRUŽBO - SJM 1993-1997

3.3.1 HIPOTEZE

3.3.2 INDIKATORJI

3.3.3 PREVERJANJE VELJAVNOSTI HIPOTEZ - INTERPRETACIJE

3.3.4 ZAKLJUČEK EMPIRIČNE ANALIZE

4. ALTERNATIVNE IDENTITETE

- 4.1 IDENTITETNI OBSEGI
- 4.2 NOVI LOKALIZEM
- 4.3 PLURALNOST/MULTIPLOST IDENTITET
- 4.4 DRSNA IDENTITETA
- 4.5 PAN-NACIONALIZMI
- 4.6 DIASPORE
- 4.7 EVROPSKA IDENTITETA
- 4.8 KOZMOPOLITIZEM
- 4.9 GLOBALNA IDENTITETA

5. KRIZA SMISLA, ZMEDENOST IDENTITETE IN IDENTITETNA PANIKA

SKLEP

LITERATURA

UVOD

Tema za sledečo nalogo se je porodila v mojih mislih deloma iz znanja, oziroma bolje rečeno palete vtisov, ki sem jih pridobila v štirih letih študija sociologije, deloma pa iz bogatega zaklada osebnih izkušenj, brez katerih bi to pisanje v mojih očeh izgubilo ves smisel. Izkušnje so mi služile kot stimulator radovednosti ter motivator njenega potešenja, nikakor pa se nisem v interpretaciji opirala na subjektivne ali izkustvene elemente. Poskušala sem vsebinsko približati predvsem vprašanje nacionalnih identitet ter njihovih usod v vedno bolj globalizirani družbi. Globalizacija nedvomno z veliko žlico zajema identitete ljudi ter jih bolj ali manj uspešno razgrajuje in prebavlja. Prvo vprašanje, ki se mi ob tem zastavi je: *»Ali se bodo nacionalne identitete ljudi ohranile tudi v prihodnosti?«*

Na to vprašanje različni teoretiki ponujajo vse mogoče odgovore. Mnogi opozarjajo na trend homogenizacije sveta, ki ne dopušča obstoja različnih identitet, zato je že zadnji čas, da se nacionalna država in nacionalna identiteta umakneta s prizorišča in prepustita mesto nadnacionalnemu vladanju in kozmopolitski kulturi. Po drugi strani se pomembnost ohranjanja lokalnih, regionalnih in nacionalnih razlik vedno bolj poudarja, še več, zahteva se odgovornost vsakega posameznika do aktivnega političnega angažiranja v smeri odprave negativnih posledic globalizacije, na katere svarijo predvsem kulturniki. Po mnenju Aleša Debeljaka, priznanega slovenskega kulturnika globalni trg uničuje kulturne partikularnosti, in če »politična misel, ki ob vstopu v 'evropski klub' ne bo delovala z odgovornostjo do kulturne in duhovne razsežnosti nacionalne identitete, bo namreč obsojena na to, da bo poslušala nemara sicer nekoliko bolje plačano, v resnici pa žalobno hrzanje cenene delovne sile za razvito zahodno Evropo.« (Debeljak, 2000:4) Pra nasprotno pa se zdi nekaterim ohranjanje različnosti nekaj povsem naravnega in neizogibnega, saj so nacionalne tradicije preveč trdožive, da bi se pustile premagati zakonitostim globalne ekonomije in potrošniškim stilom, ki veljajo za njihove največje sovražnike. Cohen in Kennedy se upravičeno 'čudita' ...

»It is not easy to understand why the availability of Kentucky Fried Chicken in the streets of Bombay or the ability to view Roseanne in the villages of Egipt are liable to distroy the entire cultural traditions of these or any other developing society. On occasions, some inhabitants of Lagos or Kuala Lumpur may drink Cokes, wear Levi 501 jeans and listen to Madonna records. But that does not mean they are about to abandon their customs, family and religious obligations or national identities wholesale even if they could afford to do so, which most cannot.« (Cohen&Kennedy, 2000:243)

Ker simpatiziram s pozitivnim odgovorom na prvo vprašanje in vem, da togi koncepti v sodobnosti ne preživijo in je vedno potrebna določena mera popustljivosti in prilagodljivosti v boju za obstanek, me začne zanimati nekaj drugega, namreč: *»Ali in na kakšen način se bodo nacionalne identitete preoblikovale in ali bodo obdržale dominanten položaj v kategoriji skupinskih identitet ali pa bodo dobile nove, močnejše tekmece in kmalu doživele konec svoje dvestoletne prevlade?«*

Da bi nacionalne identitete preživele, se bodo morale preoblikovati - to je splošno mnenje. Izgubile bodo dominantno mesto v hierarhiji identitet, vendar s tem njihova prisotnost nikakor ne bo oslabela, saj se bodo v novi preobleki naučile živeti v sožitju z drugimi vrstami skupinskih identitet ter z novim občutkom globalne pripadnosti, ki jih ustvarja globalizacija. Dejstvo je, da na izoblikovanje naše samopodobe vpliva vedno več dejavnikov različnega izvora. Nastajajo vedno nove diverzifikacije, drobljenje identitet, multietnične družbe in kozmopolitizem. Obdobje ustaljenih identitet, ki izhajajo iz zagotovil varnosti in principa vključenosti, je končano, začenja pa se obdobje svobodne izbire identifikacij po obsegu in vrstah pripadnosti.

Proces opolnomočenja posameznika pri izbiri svojih identifikacij ter obilje možnosti le teh so po mnenju nekaterih strokovnjakov izzvali nekakšno identitetno zmedenost, ki je posledica večjega tveganja in manjše socialne varnosti. *»Greater personal freedom to define who we are and how we wish to live also compels us to assume full responsibility for determining our own life paths including any mistakes we may make. Thus, we are on our own; our lives have become more insecure.«* (Cohen&Kennedy, 2000:37) Tudi zaradi te 'zmedenosti' se je potreba po pripadnosti, po vmeščenosti samega sebe v

družbeni kontekst še povečala, ljudje pa so se v tem boju proti izgubi smisla začeli zatekati k vsem možnim oblikam skupinske pripadnosti. Zato bo tretje vprašanje, na katero bom skušala odgovoriti v tej nalogi: »*Katere so alternative nacionalni identiteti?*« Kje danes ljudje najbolj pogosto iščejo in uveljavljajo svojo pripadnost, ko imajo proste roke in nešteto možnosti?

Da bi čimbolj korektno odgovorila na ta tri vprašanja, bom najprej predstavila osnovne pojme. V prvem poglavju globalizacijo, individualizacijo in globalizem, v drugem poglavju pa etnijo, narod, nacionalizem in nacionalno identiteto. V tretjem poglavju se osredotočim na to, kako se nacionalne identitete pod vplivom globalizacije spreminjajo, to pa predstavim tudi konkretno z empirično analizo nacionalnih identitet Slovencev v časovnem obdobju od leta 1993 do leta 1997. Sledi četrto poglavje s predstavitvijo alternativ nacionalni identiteti ter peto poglavje, v katerem kot posledico pojava alternativnih identifikacij predstavim zmedenost identitete in/ali identitetno paniko.

1. GLOBALIZACIJA

Na proces globalizacije so začeli opozarjati že sociologi 19. in zgodnjega 20. stoletja, vendar se je termin dejansko začel uporabljati šele v 1960-70. letih. Pristopi, ki so bili do tedaj uveljavljeni na vseh področjih proučevanja in so razlikovali med notranjimi in zunanjimi zadevami, domačim in mednarodnim, lokalnim in globalnim, so postali nezadostni, saj so začeli dogodki, ki so se dogajali v svetu, povzročati učinke tudi doma, in obratno. Soodvisnost držav in narodov je postala neizogibna.

1.1 POIMENOVANJA, DEFINICIJE IN DIMENZIJE GLOBALIZACIJE

1.1.1 POIMENOVANJA GLOBALIZACIJE

To novo organiziranost sveta so sociologi poimenovali zelo različno. Globalizacija je tako dobila vrsto prispodob, vsaka izmed njih pa vsebuje eksplanatorni element, ki ponazarja določen vidik celotnega procesa. Na primer *"time-space compression"* (Harvey, 1989) pomeni odpravo prostorskih in časovnih ovir v družbeni aktivnosti s pomočjo tehnološkega razvoja, predvsem na področju transporta in komunikacij; *"the compression of the world"* (Robertson, 1992) odraža rezultat te časovne in prostorske dostopnosti, to je stisnjenost kultur in družb ter vedno bolj vzajemne interakcije med njimi; družba, v kateri živimo je zaradi vedno večje povezanosti in soodvisnosti teh interakcij na vseh ravneh družbenega življenja postala *"a network society"* (Castells, 1996), mreža interakcij, ki so premagale teritorialne ovire in s tem oslabile moč nacionalnih držav, kar je razvidno iz vzdevka *"the borderless world"* (Ohmae, 1994). Prav zaradi tega je Wallerstein vpeljal nov pojem, *"the modern world system"* (Wallerstein, 1974), s katerim priznava svet kot edini sistem, v katerem je družbena analiza smiselna. Lahko bi dodala še *"action at a distance"* (Giddens, 1994), a seznam še zdaleč ni izčrpan.

1.1.2 DEFINICIJE GLOBALIZACIJE

Zaradi velike kompleksnosti definiranja tega procesa in zaradi obstoja različnih definicij, ki razmerja in učinke v globalizaciji največkrat obravnavajo v skladu s predpostavljanimi

stališči, je Scholte navedel pet širših definicij globalizacije. Prva razume globalizacijo kot *internacionalizacijo*, ki pomeni mednarodno izmenjavo in medsebojno odvisnost ali preprosteje naraščajoč pretok blaga, kapitala, informacij in idej med državami. Druga definicija obravnava globalizacijo kot *liberalizacijo*, torej odpravljanje ovir med državami, da bi lahko nastala 'odprta' ekonomija brez meja. Tretja definicija izenačuje globalizacijo z *univerzalizacijo*, ki je kot trend že v štiridesetih letih prejšnjega stoletja napovedala »planetarno sintezo kultur« in »globalni humanizem«. Četrta definicija globalizacijo enači z *vesternalizacijo* ali *modernizacijo*, pri kateri gre za širjenje ključnih družbenih struktur, kot so kapitalizem, industrializem in racionalizem po vsem svetu. Tu je mišljena predvsem amerikanizacija oz. McDonaldizacija. Zadnja, peta definicija pa pod globalizacijo razume *deteritorizacijo* ali širjenje *suprateritorialnosti*, kar pomeni, da družbeni prostor ni več pogojen s fizičnim prostorom, fizičnimi razdaljami in geografskimi mejami. To najbolj radikalno definicijo Rizman opiše kot »proces, ki vsebuje transformacijo celotne prostorske organizacije družbenih odnosov in transakcij« (Rizman, 2001:21) Rizman se strinja, da gre pri sodobni globalizaciji za vprašanje nove družbene geografije in to argumentira z vprašanjem – kako bi drugače razložili logiko telefoniranja, elektronskega vodenja financ, satelitske televizije, interneta, kreditnih kartic in feminističnih gibanj? Krčenje prostora in časa je povsem nov pojav v svetovni zgodovini. (glej Rizman, 2001:20-21)

Tudi večina drugih avtorjev pri definiranju globalizacije namenja največ pozornosti relativizaciji fizičnega prostora in časa. Poglejmo, kako so globalizacijo opredelili Mlinar, Robertson in Giddens:

->»razširjanje determinacijskih okvirov družbenega dogajanja, tako da se le-ta vse bolj izenačujejo s svetom kot celoto« (Mlinar, 1993:24).

->»oblika institucionalizacije dvojnega procesa, ki vključuje univerzalizacijo partikularizma in partikularizacijo univerzalizma« (Robertson v Mlinar, 1993:24).

->»the intensification of worldwide social relations which link distant localities in such a way that local happenings are shaped by events occurring many miles away and vice versa.« (Giddens, 1994:64)

Skupna točka vseh teh poimenovanj in definicij globalizacije je premoščanje časovnih in prostorskih okvirov družbenega življenja, kar pomeni tudi preseganje individualnih (starost, spol, ekonomski status) in skupinskih (rasnih, nacionalnih, političnih) ovir.

1.1.3 DIMENZIJE GLOBALIZACIJE

Globalizacija posega na različna področja družbenega življenja - na gospodarstvo, politiko, kulturo, tehnologijo, ekologijo, itn. in deluje v različnih dimenzijah – spreminja razumevanje in uporabo konceptov prostora in časa, večja obseg kulturnih interakcij, povzroča nastajanje skupnih problemov človeštva in s tem zavedanje potrebe po skupnih, globalnih rešitvah, povečuje povezanosti ter soodvisnosti med posamezniki in družbenimi skupinami in institucijami, omogoča nastanek transnacionalnih akterjev in organizacij, ter vse te dimenzije med seboj usklajuje oz. sinhronizira. (Cohen&Kennedy, 2000).

1.2 ZGODOVINSKI VIDIK GLOBALIZACIJE

1.2.1 PROTOGLOBALIZACIJA

Globalizacija ni v celoti pojav moderne dobe, saj so se same globalizacijske težnje v svetu začele pojavljati že veliko pred modernostjo in nastankom nacionalnih držav. Prvi poskusi univerzalizacije v preteklosti so bili širjenje imperijev in religij v srednjem veku. V Evropi je bilo nekaj stoletij krščanstvo tisto, ki je ohranjalo kulturni univerzalizem ter skupne vrednote in običaje. Takšnim poskusom univerzalizacije v preteklosti, ki jim ni uspelo doseči globalne ravni, pravimo protoglobalizacija. Glavni razlog, da se imperiji in velike religije niso uspeli uveljaviti vsepovsod po svetu je, poleg pomanjkanja znanja o drugih kulturah, njihov namen širjenja, ki je sprožal enostranski kulturni pretok od 'superiornih' k 'podrejenim' družbam. Možnost vzajemnosti in interakcije, ki je ključna značilnost sodobne globalizacije, je bila s tem onemogočena. (glej Cohen&Kennedy, 2000: 42-44)

1.2.2 MARX – INDUSTRIJSKI KAPITALIZEM

Marx je v svoji razlagi industrijskega kapitalizma in načina produkcije, ki se je uveljavil v tem obdobju, opozoril na proces globalizacije. Ločitev delavcev od produkcijskih

sredstev je po njegovem sprožila ključne spremembe v samem produkcijskem sistemu, ki so bistveno prispevale k rasti kapitalizma. Kapitalist, ki je posedoval sredstva za proizvodnjo je zdaj sam določal potek dela in način, kako naj se ta sredstva uporabljajo, delavci pa so svoje delo prodajali za denar in vedno bolj postajali odvisni od trga, saj sredstev za preživetje niso mogli več črpati iz samozaposlitve. Kapitalizem je počasi premagal vse ostale oblike produkcije. Iz vedno večje želje po dobičku je med kapitalisti nastala velika tekmovalnost, zato so vedno iskali nove načine znižanja stroškov ter izboljšanja kvalitete proizvodov, da bi osvojili nove trge. Posledice tega so bile uvajanje naprednejših tehnologij, razvoj znanosti in večanje obsega proizvodnje.

Bistvene značilnosti kapitalizma, kot jih je izpostavil Marx, se ujemajo z lastnostmi današnje globalizacije – to so konstantne spremembe, ne le v načinu produkcije, temveč tudi v vseh ostalih družbenih sferah, ter težnja po globalni ekspanziji. Posledica tega so vesternalizacija sveta, širjenje materializma ter potrošništva, težnja po preoblikovanju različnih družb v družbe z enakimi značilnostmi. (glej Cohen&Kennedy, 2000: 48)

Nastajale so nove potrebe, za zadovoljitev katerih domači viri niso bili več zadostni, ampak je bilo potrebno posegati po dobrinah tudi iz geografsko oddaljenih dežel.

»In place of the old local and national seclusion and self-sufficiency, we have intercourse in every direction, universal interdependence of nations. And as in material, so also in intellectual production... National one-sidedness and narrow-mindedness become more and more impossible... The bourgeoisie, by the rapid development of all instruments of production, by the immensely facilitated means of communications, draws all, even the most barbarian, nations into civilization.« (Marx and Engels v Cohen&Kennedy, 2000: 49)

Če poskusim na kratko povzeti dejavnike, ki so skozi zgodovino ustvarjali pogoje za razvoj globalizacije, bi lahko začela s procesom individuacije oziroma osamosvajanja držav od svetovnih imperijev. Prve globalizacijske teorije lahko zasledimo iz časa dekolonizacije Latinske Amerike, ko so tamkašnji sociologi pričali o ekonomski in kulturni odvisnosti družb kljub njihovi politični samostojnosti. (Cohen&Kennedy, 2000:7) Naslednji pojav, brez katerega si težko predstavljamo pot do sodobne

globalizacije je industrializem in z njim množična proizvodnja. Logika industrializma je bila namreč ena sama in različne države so jo bile prisiljene sprejeti. Sledilo je obdobje modernizacije, v katerem je nerazviti svet skušal nadoknaditi zaostanek za zahodnimi družbami, nato pa še urbanizacija, ki je pospešila vesternalizacijo v industrijskih urbanih območjih, medtem ko so se na deželi še vedno ohranile močne lokalne identitete. Takšne družbe so poimenovali 'dual societies'. Bistveno vlogo pri posodabljanju tega globalizacijskega procesa pa je odigrala množična potrošniška kultura, katere cilj je ustvariti homogeniziran svet masovnih standardiziranih proizvodov ter poneumljeno kulturo.

Zato, da bi razumeli sodobno globalizacijo, jo moramo najprej uvrstiti v kontekst trendov svetovnega zgodovinskega razvoja ter spoznati njene različne faze in kako so se v vsaki od teh faz organizirali in reproducirali vzorci globalne povezanosti, kako so se spreminjali medregionalni odnosi moči, itn. (glej Held in drugi, 2000:56-57). Ker pa se v tej nalogi posvečam bolj drugim stvarim, naj samo omenim dimenzije, ki determinirajo obliko globalizacije v določenem zgodovinskem obdobju. To so: razširjenost globalnih mrež, intenzivnost globalne povezanosti, hitrost globalnih tokov ter moč vplivanja globalne soodvisnosti. Za merjenje vpliva globalizacije pa avtorji uporabljajo štiri koncepte vplivanja, in sicer na sistem odločanja, institucije, distribucijo ter strukturo.

1.3 RAZLIČNO DOJEMANJE GLOBALIZACIJE

Zaradi kompleksnosti sodobnih globalizacijskih procesov so se razvile tudi številne interpretacije le-teh, vendar idealno-tipsko gledano jih lahko razdelimo na različne tabore. David Held in Anthony McGrew ločita med *globalisti* in *skeptiki*. Prvi globalizacijo interpretirajo kot realen razvoj v zgodovini človeštva, drugi pa jo dojemajo kot ideološko ali mitološko konstrukcijo, ki v resnici nima prave eksplanatorne vrednosti. (glej Held&McGrew, 2000) Rudi Rizman ta dva nasprotujoča si pola še malo bolj ekstremizira in doda vmesno stopnjo, tako da loči med *hiperglobalisti*, *skeptiki* in *transformacionisti*. (glej Rizman, 2001:22-24)

1.3.1 SKEPTIKI

Skeptiki na prvem mestu izrazijo dvom o upravičenosti uporabe pojma globalizacija za procese v sodobnosti, saj po njihovem mnenju prvič - temeljne reference globalnega sploh niso specificirane, in drugič - fenomen ni univerzalnega značaja. Namreč, dejstvo je, da precejšen segment svetovne populacije še vedno ostaja izključen iz procesov globalizacije, vsaj iz njenih pridobitev. Zato sodobne trende v svetu oziroma globalizacijo razumejo kot *internacionalizacijo* (prva definicija po Scholte-ju), ki pomeni naraščanje povezav med nacionalnimi družbami in ekonomijami po svetu, ter *regionalizacijo* kot ekonomsko in družbeno izmenjavanje preko državnih meja.

Koncept globalizacije naj bi imel torej funkcijo ideološke konstrukcije – sodobnega mita, ki opravičuje in legitimizira nastanek svobodnega globalnega trga in konsolidacijo anglo-ameriškega kapitalizma v glavnih svetovnih ekonomskih regijah. Z njim politiki in vlade izvajajo vpliv na državljane in to skeptiki zaznavajo kot novo obliko zahodnega imperializma. Rizman poudari prav ta omejeni vidik razumevanja globalizacije kot ekonomskega procesa, ki naj bi stremel k popolnoma integriranem globalnem trgu in 'zakonu ene same cene'.

1.3.2 GLOBALISTI

Globalisti globalizacije ne dojemajo zgolj kot ekonomski fenomen, temveč dajejo enako težo tudi drugim dimenzijam družbene aktivnosti. Upoštevajo multidimenzionalnost koncepta globalizacije, ki obsega tudi tehnološki, politični, družbeni, kulturni in naravni vidik. Vendar to še ne pomeni, da so vzorci globalizacije v vseh teh sferah enaki oz. sploh primerljivi med seboj. Npr. kulturna globalizacija ne 'posnema' ekonomske globalizacije, temveč se odvija na svoj specifičen način – ima svoj tempo, dosega različna geografska območja ter posega na specifična področja družbenega življenja.

V takšno širšo konceptualizacijo globalizacije vključujejo tudi trditev, da globalizacijski tokovi niso enosmerni in čeprav se globalizacijske aktivnosti dogajajo na medregionalni ter medkontinentalni ravni, odnosi med globalno ter drugimi ravni družbene organiziranosti, na primer lokalno ali nacionalno, niso nujno kontradiktorni, prav nasprotno – večkrat se izkažejo za fluidne in dinamične. Globalno spremembo globalisti

vidijo kot transformacijo dominantnih vzorcev družbeno-ekonomskega življenja, teritorialnega principa ter odnosov moči. Za razliko od skeptikov, globalisti ne napovedujejo outputa globalizacije, saj ta po njihovem mnenju ni vnaprej določen. Globalizacija ne vodi v novo obliko imperializma, saj so odnosi na vseh ravneh družbene organiziranosti, tudi na globalni ravni, vedno bolj vzajemni in obojesmerni. Perlmutter poziva, naj to izkoristimo v dobre namene –

»for the first time in history, we have in our possession the technology to support the choice of sharing the governance of our planet rather than fighting with one another to see who will be in charge. The long era of naked imperialism is over, along with the one-sided cultural and political flows characteristic of that form of international relations.«
(Perlmutter v Cohen&Kennedy, 2000:356)

Rudi Rizman govori o *hiperglobalistih*, ki pa so bolj podobni skeptikom in sicer v tem, da vidijo globalizacijo predvsem kot ekonomski pojav. Njen cilj naj bi bil ekonomija 'brez meja', rezultat zatiralski globalni kapitalizem, sledila pa naj bi le tržnim načelom ter individualnim vrednotam. *Transformacionisti* pa so podobni globalistom, saj globalizacijo vidijo kot ključno silo, ki povzroča hitre in globoke družbene, politične in ekonomske spremembe v sodobnih družbah. V novo nastali družbeni red se po njihovem nekatere države in skupnosti uspešno vključujejo, druge pa ostajajo na obrobju. Ta globalna stratifikacijska piramida je sestavljena in treh koncentričnih krogov: iz ozkega sloja elite, drugih - še kolikor toliko zadovoljenih in tretjih - marginalizirancev. Ta stratifikacija pa ni prostorsko pogojena, saj globalizacijo transformacionalisti smatrajo kot *deteritorializacijo* (peta definicija po Scholte-ju).

O tem, kako ti različni tabori interpretirajo učinke globalizacije na nacionalne identitete ter na kakšen način vidijo prihodnost nacionalne države, pišem v tretjem poglavju.

1.4 INDIVIDUACIJA

Individuacija so »težnje po uveljavljanju vsakega posameznika kot različnega, drugačnega in edinstvenega subjekta v njegovem prostorskem in časovnem kontekstu« ter »njegovo osamosvajanje v odnosu do drugih v ožjem in širšem okolju« (Mlinar, 1993:18). Konkretno to pomeni predvsem spremembo v načinu mišljenja, v identitetnih strukturah, v medsebojnih družbenih razmerjih in v življenjskih stilih, preobrat od vnaprej določenih spolnih, razrednih, slojnih in kulturnih identitet k pluralnim, individualnim, relacijskim identitetam.

O individuaciji govori že Durkheim, ko opisuje nastanek organske solidarnosti v moderni industrijski družbi, katera se pojavi zaradi povečanja soodvisnosti med ljudmi. Takšna oblika solidarnosti ne temelji več na uniformiranosti kot mehanska solidarnost, ampak na razlikah med posamezniki. Kot posledica in učinek delitve dela se namreč oblikujejo individualistične – humanistične vrednote. Hitre družbene spremembe in specializirana delitev dela pa individualizem in egoizem posameznika preveč spodbujajo, kar ogrozi družbeno enotnost in ustvarja anomijo. Durkheim sicer zagovarja poudarek na individualni svobodi, v kolikor ta deluje po normah moralnega konsenza, ki omejujejo posameznike in določa okvire sodelovanja med ljudmi. (glej Haralambos&Holborn, 1995:193)

Novi individualizem je posledica umika tradicije iz našega življenja, nikakor pa ga ne smemo enačiti z egoizmom. Po mnenju Urlicha Becka je novi individualizem institucionaliziran.

»Mnoge pravice in pristojnosti države blaginje so denimo pisane na kožo posameznika in ne samo družine. V mnogih primerih predpostavljajo zaposlenost posameznika. Zaposlenost predpostavlja izobrazbo, oboje skupaj pa mobilnost. Vsi ti predpogoji ljudem omogočajo, da se konstituirajo kot posamezniki: da načrtujejo, razumejo in sami sebe oblikujejo kot posameznike.« (Beck v Giddens, 2000:43-44)

Individualizacija po Becku zadeva tri dimenzije:

- *dimenzijo osvobajanja*, ki posameznike osvobaja od tradicionalnih vzorcev in okvirov družbenih odnosov. Namreč, po drugi svetovni vojni so se zaradi izredno povečanega materialnega življenjskega standarda, razvoja množične potrošnje in individualnih potrošniških navad oblikovali tudi različni individualni življenjski stili. Skrbi za vsakodnevno materialno eksistenco je bilo vedno manj, vedno več pa so ljudje imeli prostega časa, v katerem so se posvečali potrošnji, bivalnim razmeram, medsebojnim odnosom in razvoju svoje osebnosti.

- *dimenzijo odčaranja*, ki je posledica izgube tradicionalnih gotovosti in pomeni izgubo zaupanja v vodilne družbene norme. Spremembe v poklicni strukturi, ekspanzija storitvenega sektorja, intenzivna urbanizacija, vedno večja participacija žensk na trgu dela, spremembe družinskih vlog in družinske strukture, itd.- vse to je povzročilo povečano prostorsko in družbeno mobilnost, ki je začela spajati med seboj ljudi iz različnih razrednih svetov in mešati med seboj različne vzorce življenjskih stilov. Posledica tega je vedno večji pluralizem identitet.

- *ter dimenzijo nadzora oz. reintegracije*, ki pomeni vzpostavitev novih načinov povezav in odnosov med ljudmi, ki jih ti oblikujejo na podlagi svojih osebnih interesov ter v skladu s svojimi življenjskimi cilji. Podaljševanje šolanja in izobraževanje vse večjega dela populacije, individualna storilnostna in karierna motivacija omogočijo posamezniku, da svojo življenjsko pot najde kot rezultat interpretacije lastnih dosežkov. (glej Beck v Ule, 2000:51)

Sodobnost ne prenaša vnaprej definiranih in monolitnih identitet, trajnih življenjskih stilov ter priklenjenosti posameznika na izvor, spol in teritorij. Individuacija vso odgovornost v zvezi z psihosocialno integracijo v družbo, ki je bila do nedavnega še v rokah posredujočih institucij, kot sta družina in podjetje, sedaj prepušča posamezniku, kar pa slednjemu predstavlja tako neke vrst izziv, kot tudi veliko tveganje. Poleg tega pa ta osvoboditev nikakor ni absolutna, namreč ko se posamezniki osvobajajo tradicionalnih načinov determiniranosti, po drugi strani čedalje bolj postajajo odvisni od drugih družbenih institucij, kot so izobraževalni sistem, trg delovne sile, sistemi socialnega in zdravstvenega zavarovanja in druge.

Dobre strani individuacije so večanje tolerance do drugačnosti, spodbujanje fluidnosti in dinamičnosti v osebnem in družbenem življenju, krepitev inkluzivnosti, univerzalizem, težnje po participaciji in upiranje nasilju. Slabe strani pa so egocentrizem, pretirana tekmovalnost, zoževanje interesov na zasebni svet, apolitičnost, poudarjanje lastnine in nesolidarnost do socialnih kategorij ljudi.

Posledica individuacije so t.i. zombi kategorije, "ki so nekako izumrle, pa vendar žive dalje in nas ovirajo, da bi stvarnost videli tako, kakršna je" (Ule, 2000:52). Zombi kategorije so na primer družina, gospodinjstvo, itd. Danes so ti pojmi nekaj povsem drugega kot so bili nekoč.

1.5 GLOBALIZEM

Bolj kot globalizaciji, to je objektivnim spremembam v svetu, ki se dogajajo zunaj nas, pa se v tej nalogi posvečam fenomenu, ki sta ga Cohen in Kennedy poimenovala globalizem (glej Cohen&Kennedy, 2000:10,11). To je subjektivna, osebna zavest o skupnih interesih in okusih, ki jo povzročata globalizacija, predvsem na področju družbenih in kulturnih dejavnosti. Medtem ko imajo nekateri globalizacijski procesi za seboj že daljšo zgodovino, pa je globalizem povsem nov pojav sodobnega časa, ki predstavlja internalizacijo globalizacijskih sprememb. Še posebej me zanima, kako ta vpliva na nacionalne identitete.

Globalizem v prvi vrsti pomeni kolektivno razmišljanje ter identificiranje s človeštvom kot celoto. To zahteva multikulturno ali transnacionalno zavedanje soobstoja družbenih skupin, na primer to, da so narodi pripravljeni spoznavati in sprejemati različnost kultur, religij in načinov življenja, da se zdi ljudem vedno bolj smiselno sodelovati med seboj v vzpostavljanju skupnih vrednot in družbenih struktur. Pomemben element globalizma je tudi samozavedanje in refleksivnost družbenih akterjev ter širitev identitet, kar Robertson imenuje 'relativization', Cohen in Kennedy pa 'broadening' of identities. V spoznavanju drugih kultur in primerjanju z njimi se ne spreminja le naša predstava o njih, ampak se večja toleranca in odprtost navzven kaže tudi v večji pripadnosti lokalnim skupnostim.

(glej Cohen&Kennedy, 2000) Tako se s širitvijo identitet hkrati krepijo tudi nacionalne in lokalne identitete. O tem, kaj je identiteta, pa v naslednjem poglavju.

2. IDENTITETA IN PRIPADNOST

2.1. OPREDELITEV IDENTITETE

Pojem globalizacije sem opredelila v prvem poglavju. Za razpravo o tem, kako globalizacija vpliva na nacionalne identitete ljudi, pa je potrebno razložiti še pojem identiteta, kateremu je posvečeno to poglavje.

Identiteta je sestavljena iz podobnosti in razlik. Tako preprosto jo definira Mirjana Nastran Ule, in sicer "kot način, na katerega se posamezniki ali kolektivitete razlikujejo v primerjavi z drugimi posamezniki ali kolektivitetami" (Ule, 2000:3). V tej definiciji nam razkrije bistveno značilnost identitete - odnosni vidik, po katerem identiteta posameznika brez pripoznanja le-te s strani drugih v okolju, sploh ne obstaja. Cilj identitete je ostati 'isti' v primerjavi z drugimi kljub spremembam. *Identicus* namreč v latinščini pomeni 'istoveten' v smislu 'eden in isti' (glej Južnič, 1993:10).

Peter Berger in Thomas Luckman predstavita identiteto predvsem kot odraz odnosa, ki ga človek vzpostavi skozi proces socializacije do samega sebe in do skupine, v kateri živi. Je 'element subjektivne realnosti', ki jo oblikujejo družbeni procesi, oziroma pojav, ki nastane v zajemnem odnosu in vplivu med posameznikom in družbo. Vse to rezultira v identifikaciji posameznika s samim seboj, kar vključuje tako družbene/kulturne kot individualne dimenzije. Osebna ali individualna identiteta se nanaša na posameznika in označuje njegove samoidentifikacije ter identifikacije, ki mu jih prisodi družba (ki so družbeno priznane ali celo vsiljene skozi družbeni položaj, ugled, pravice in dolžnosti), družbenost identitete pa se v realnosti kaže skozi dejstvo, da "posebne zgodovinske družbene strukture ustvarjajo identitetne tipe, ki jih v posameznih primerih prepoznamo. Tako so nastale tudi nacionalne identitete in v tem smislu lahko trdimo, da ima Američan drugačno identiteto kot Francoz,.... Identitetni tipi so - za razliko od identitet, ki so subjektivnega značaja - relativno stabilni elementi objektivne družbene realnosti" (Berger in Luckman v Lukšič-Hacin, 1995:76).

Tako kot globalizacija je tudi identiteta postala ena izmed pogostih tem intelektualnih razprav v zadnjem desetletju, čeprav so ideje o identiteti vsebovane že v antičnih tekstih. Skozi čas pa se je koncept identitete bistveno spremenil, poleg tega pa se je človek kot samozavedajoče bitje naučil z njo tudi manipulirati.

2.2. SKUPNOST

Manipulativnost se odraža predvsem pri skupinskih identitetah, saj lahko v množici zavestna osebnost posameznika oslabi in prevlada nezavedno, sugestija in okuženje. Psihološka množica je »provizorično bitje, sestojče iz heterogenih elementov, ki so se za trenutek povezali, čisto tako kot tvorijo celice nekega organizma, ko se združijo, novo bitje s povsem drugimi lastnostmi, kot jih imajo posamezne celice.« (Le Bon v Freud, 1967) Tudi narodi so bili v zgodovini kot psihološke množice pogostokrat izkoriščani s strani posameznikov ali družbenih elit v imenu nacionalnih interesov.

Po Durkheimu je skupnost oblika družbene solidarnosti, ki temelji na skupnih vrednotah. Kot skupnosti lahko opredelimo družbene institucije različnega obsega - družino, podjetje, etničnost, religijo, narod ali nadnacionalno organizacijo. Lahko bi domnevali, da so vezi med ljudmi najmočnejše v najmanjših skupnostih, kjer so tudi najbolj neposredne, vendar to ni nujno. Pojav, ki ga je Harvey imenoval 'time-space compression' in ki je v zadnjih nekaj desetletjih omogočil razvoj turizma in migracij, vzpostavitev svetovnega trga, ustanovitev transnacionalnih organizacij, zavest o globalnih zadevah, je povzročil širjenje okvirov skupnosti in intenzifikacijo vezi tudi znotraj večjih skupnosti.

Za razliko od individualnosti, ki se veže na primarno gensko neponovljivost posameznika kot biološkega bitja in je v procesu samospoznavanja tudi sekundarno družbeno in kulturno oblikovana, ima skupinska identiteta v sam koncept vključeno interakcijsko dimenzijo. Občutek pripadnosti neki skupini je izraz interakcije med subjektivnim občutkom identitete, privrženostjo skupini in pripravljenostjo te skupine, da individualno identiteto prepozna in sprejme, pri čemer ji pripiše tudi določen status.

Kolektivna kulturna identiteta, ki močno prispeva k oblikovanju nacionalne identitete – najbolj izrazite med skupinskimi identitetami, vsebuje občutke in vrednote kontinuitete, skupnega spomina in skupne usode določene populacije, ki ima enake izkušnje in kulturne značilnosti. Pri tem igra pomembno vlogo tudi kolektivna amnezija, saj sta spomin in tradicija namreč selektivna. (glej Smith, 1990)

Robin Cohen in Paul Kennedy klasificirata glavne oblike skupinske pripadnosti ljudi, ki jih bom obravnavala v nadaljevanju, na nasleden način: *lokalizem* temelji na družini, etničnosti ter drugih sub-nacionalnih občutkih, *nacionalizem* na lojalnosti do nacionalne države ter *transnacionalizem* na povezovanju ljudi z različnimi nacionalnimi ozadji. (glej Cohen&Kennedy, 2000) Tu bi lahko dodala še *globalizem* kot povezovanje ljudi z različnimi interesi.

2.3 TERITORIJ – DOMOVINA

Iz zgornje klasifikacije je razvidno, da so omenjene skupinske identitete prostorsko razmejene. To pomeni, da vključujejo teritorialno identiteto, katere bistvo je v človekovi identifikaciji z okoljem, najpogosteje s tistim, v katerem se je socializiral. Teritorij je eden izmed pomembnejših vitalnih elementov definiranja in identificiranja skupine, ki v njem živi. Njegove posebnosti, na primer odprtost ali zaprtost prostora, goratost ali nižinskost, bistveno vplivajo tudi na oblikovanje skupinskega karakterja.

Zgovoren dokaz za to, da ljudje potrebujejo identifikacijo z določenim prostorom, so diaspore. To so skupine ljudi, ki so 'razpršeni' in nimajo svojega lastnega teritorija, pa vendar ohranjajo skupno identiteto tudi skozi simbolno prostorsko navezanost, kar je posebej značilno za Žide in njihovo "obljubljeno deželo" – Palestino. (glej Južnič, 1993:149)

Teritorialnost skoraj ni mogoče obravnavati samo zase, saj se prepleta z mnogimi drugimi vidiki pripadnosti. Teritorialne identitete se ne omejujejo izključno na ozemlje, ki ga določajo, temveč vključujejo tudi družbeni prostor oz. skupinsko dinamiko, ki v

tem teritoriju prevladuje, čeprav je včasih ohranitev teritorija, ki 'pripada' določenemu narodu za nacionaliste celo bolj pomemben cilj kot na primer ohranjanje nacionalne kulture.

Najbolj uveljavljena od vseh geografsko osnovanih identitet je nacionalna identiteta. Anthony Smith (1991) obravnava teritorij kot pomembno zunanjo funkcijo nacionalne identitete, ki prispeva k umestitvi skupne kulture in družbenih vezi med pripadniki naroda. Larochelle (*literatura*) pravi, da velike ideologije kot so komunizem, islamizem in krščanstvo niso mogle oslabiti moč nacionalnih držav prav zaradi tega, ker ljudem niso nudile nobenega prostora, s katerim bi se lahko identificirali. Ideal nacionalne države, ki temelji na teritorialnosti, in sicer predstavlja nacionalno homogeno državo, katere teritorij se pokriva s teritorijem naroda, je še vedno močno prisoten cilj današnjega modernega sveta, kar se je pokazalo pred kratkim tudi v praksi, namreč na letošnjih predsedniških volitvah v Franciji, ko je celo Evropo presenetila moč desne stranke in število njenih privrženecv.

Realne razmere so čisto drugačne, saj nacionalne identitete ljudi še zdaleč niso tako jasno določene, še manj natančno definirane, pojem 'domovina' oz. teritorij, za katerega ljudje čutijo, da mu najbolj pripadajo, pa se le redkokdaj ujema s politično določenimi mejami nacionalnih držav. To dejstvo pa niti ni tako presenetljivo, saj sta se država in narod, zgodovinsko gledano, v velikih primerih pravzaprav razvijala vsak zase. Nekatere države so obstajale še preden so se na njihovih ozemljih oblikovali narodi, ki so potem nad temi teritoriji prevzeli nadzor, v drugih primerih pa je najprej vzniknil občutek pripadnosti narodu, katerem je sledila zahteva po vzpostavitvi samostojne države (primer Slovenije).

2.4 NAROD IN NACIONALNA IDENTITETA

Narod in nacionalna identiteta sta zelo kompleksna pojma, saj ju sestavljata številne med seboj prepletene komponente: etnična, kulturna, teritorialna, ekonomska, politična. Prav ta multidimenzionalnost je tista, ki nacionalni identiteti omogoča fleksibilnost in

vztrajnost v sodobnem svetu, saj ji dopušča kombiniranje z drugimi družbenopolitičnimi ideologijami ter gibanji, ne da bi ta pri tem izgubila svoj karakter.

2.4.1 ETNIJA

Po J. Milton Yingeru etnija obstaja v polnem pomenu besede ko "drugi obravnavajo segment širše družbe kot drugačen v neki kombinaciji naslednjih značilnosti jezika, religije, rase in domovine prednikov s svojo kulturo; tudi člani se vidijo na ta način in sodelujejo v skupnih aktivnostih, zgrajenih okoli njihovega resničnega ali mitičnega skupnega porekla ali kulture." (Yinger v Haralambos, 1999:682) To je zelo široka definicija etnije, po kateri so potencialne etnične skupine tudi Albanci v bivši Jugoslaviji ali Španci v Latinski Ameriki.

Anthony Smith etnijo opredeli kot tip kulturne skupnosti, ki temelji na mitih o izvoru ter zgodovinskem spominu neke skupnosti, in ki je prepoznavna na osnovi kulturnih značilnosti oziroma razlik, kot so vera, jezik, običaji in institucije. Mitološko naravo etničnosti je omenil že Platon – po njegovem lahko družba ostane živahna in vitalna samo, če ima o sebi mit, ki si ga lahko sama pripoveduje. Ti miti so ponavadi nacionalistični in etnocentristični, prepogosto pa žal tudi ksenofobični in rasistični. (glej Platon, 1976:132,133)

Definicije etnije so vpete med dva ekstrema - etničnosti kot nekaj naravnega, vnaprej danega in etničnosti kot stvar percepcije in občutkov. To delitev si je vredno zapomniti, saj je podlaga za razumevanje tipologije narodov, ki je razložena v naslednji točki. James Kay opiše ti dve razlagi etničnosti - to sta **primordialna**, ki predpostavlja fiksnost kulturnih vzorcev in mobilizacijska ali **instrumentalistična**, ki opozarja na prilagodljivost etničnih elementov in manipulativnost etničnih občutkov. Primordialna razlaga izhaja iz čustev in vidi v etničnosti prvobitno emocionalno navezanost ljudi na določen teritorij, religijo, jezik, skratka, na etnijo. Ta navezanost je temeljna značilnost družbenega življenja, zato je nujna in neizogibna. Predpostavke tega pristopa so naslednje: člani etnične skupine nimajo velike izbire glede občutka etnične pripadnosti in vsak človek ima svojo naravno etnijo. Pomankljivost tega pristopa pa je v tem, da zaradi

svoje togosti ne more razložiti sprememb v etnični identiteti, poleg tega pa zanemarija ekonomske in politične vplive. Slednji so temeljni element mobilizacijskih razlag etnične identitete, po katerih posamezniki in družbene skupine aktivno ustvarjajo, ohranjajo in krepijo etnično zavest, da bi prišli do družbenih, političnih in materialnih virov. Pomanjkljivost tega pristopa je, da podcenjuje čustveno moč etničnih vezi, ker izhaja izključno iz interesov družbenih skupin. McKay meni, da pri oblikovanju kolektivne identitete delujejo tako čustvene vezi kot tudi instrumentalni nagibi, in da se ti med seboj povezujejo in dopolnjujejo. (glej Haralambos&Holborn, 1999:692,693)

Po Durkheimu so vzroki, ki povezujejo pripadnike etničnih skupnosti mehanični, vendar so prav tako pomembne tudi instinktivne sile, kot so skupni izvor, običaji in navezanost na zemljo. Čeprav proces modernizacije rahlja te etnične vezi, sta občutek družbene moralnosti ter zavest o nezadostnosti individuuma v moderni družbi celo bolj izrazita kot v 'primitivnih' družbah. (glej Pickering&Martins, 1994)

Oblikovanje etnij ali etnogeneza ni možna le z združitvijo, ampak tudi z drobitvijo. Etnične identitete so se skozi zgodovino nenehno spreminjale zaradi vojn, osvajanj, izgonov, zaslužnjevanja, migracij in mešanja ver. Tako so nekatere etnije izginile, druge so se spremenile, nekaj pa jih je preživel. Glavni uničevalni sili etnij sta bila etnocid in genocid. Etnocid izhaja iz izgube politične moči in samostojnosti in se izvršuje skozi etnično mešanje in kulturno absorbcijo. Primer etnocida je na primer politična eliminacija države Elam pod oblastjo Asirskega kralja leta 636 p.n.št., in čeprav prvotno uničenje etnije ni bil njegov cilj, ljudstvu po tem nikoli več ni uspelo obudili svoje mite, spomine, simbole, vero in kulturo. Taki primeri so bili pogosti in so se v zgodovini nenehno ponavljali. Genocid pa je relativno redek pojav, značilen predvsem za moderno dobo. Množična smrt neke kulturne skupine in njenih članov je tu največkrat hladnokrvno preišljena, kot je to v primeru nacistične politike do Judov in Ciganov ter Turkov do Armencev. Druge politike in akcije, ki jih še vedno lahko uvrstimo pod genocid, so bile genocidne predvsem v svojih posledicah, kot je primer prevlade belih priseljencev nad ameriškimi Indijanci. Zanimivo je, da genocidne akcije zelo redko dosežejo svoj cilj – uničenje etnije, pravzaprav imajo lahko povsem nasprotni učinek,

ponovno obujenje etnične zavesti in povezanosti. Mehanizmi, ki so etnije ohranjali pri življenju, kljub mnogim spremembam v družbeni kompoziciji in kulturni vsebini, so poleg teritorija, avtonomije, poliglotizma, tržnih sposobnosti in religij tudi verska reforma, kulturno sposojanje, popularna participacija in miti o etnični določenosti. (glej Smith, 1995)

2.4.2 NAROD

Narodi so se izoblikovali na osnovi etničnih jeder in so tako nekakšna nadgradnja etnij z nekimi dodatnimi atributi. Teritorij, na katerega so se etnije le navezovale, si narodi lastijo in ga ščitijo, nacionalna kultura je politična in javna z enotnim izobraževalnim sistemom, katerega poslanstvo je socializacija prihodnjih generacij, poleg tega pa imajo skupno ekonomijo z enotno delitvijo dela, skupne zakone ter pravice in dolžnosti za vse pripadnike. To so glavne značilnosti narodov, po katerih se ločijo od etnij.

Etnične skupnosti, ki so se v procesih modernizacije, to je v 19. stoletju, politično osamozavestile in postavile zahteve po samostojnosti in suverenosti, so se preoblikovale v narode. Dosegle so samorefleksivno stopnjo razvoja, kar pomeni, da same sebe prepoznajo kot take, česar prej niso poznale, saj so jih prepoznavali le drugi od zunaj – tako kot prepoznavamo danes še vedno nekatera etnična ljudstva.

Čeprav vsi narodi niso zrasli iz etničnih jeder, na primer Američani, Argentinci in Avstralci so nastali iz imigrantskih skupnosti, narodi Latinske Amerike so se izoblikovali iz provinc večjih imperijev, itd, pa kljub temu etničnost na splošno obravnavamo kot zarodek naroda, in sicer iz treh razlogov: prvič, zgodovinsko gledano so se prvi narodi oblikovali na osnovi pred-modernih etničnih jeder in prav ti so bili vzor ter model oblikovanja številnih drugih narodov po svetu; drugič, etnični model naroda je postal izredno popularen in razširjen koncept; in tretjič, tudi v primerih, kjer narodi sprva niso nastali na osnovi močnih etničnih vezi, se je kasneje pojavila potreba po izkristaliziranju kulturnih osnov, skupne mitologije in simbolizma, ki še vedno predstavljajo pogoj obstoja naroda. (glej Smith, 1991:41)

Benedict Anderson loči tri lastnosti, ki so za narod najznačilnejše: namišljenost, omejenost in suverenost. Narod je vsekakor *namišljena* skupnost, saj se večina njegovih članov med seboj nikoli ne sreča, pa imajo vseeno občutek ali predstavo o medsebojni povezanosti. Narod je tudi *omejen*, saj loči med 'nami' in 'ostalimi', torej temelji na principu vključenosti/izključenosti, saj niti najradikalnejši nacionalisti ne sanjajo o tem, da bi k njihovem narodu pristopilo vse človeštvo. Narod pa je v naših predstavah tudi suveren in na podlagi tega si želi oziroma zahteva svojo neodvisnost in avtonomnost. (glej Anderson, 1998:14-16)

Anthony Smith definira narod kot populacijo s skupnim zgodovinskim teritorijem, skupnimi miti in zgodovinskim spominom, skupno množično javno kulturo, skupno ekonomijo in skupnimi pravicami ter dolžnostmi za vse člane. (glej Smith, 1991:42)

Skozi zgodovino sta se oblikovala dva različna koncepta naroda: zahodnoevropski, ki je značilen za zahodno Evropo ter etnični, ki se je razvil v Vzhodni Evropi in Aziji. Zahodnoevropski narodi so zakonodajno-politične skupnosti, katerih člane povezujejo skupni spomin, miti, simboli in tradicija. Za takšno skupnost so značilni tudi skupni teritorij, enakost med člani ter skupna državljska kultura in ideologija. Posameznik po tem modelu mora pripadati nekemu narodu, vendar je svoboden pri svoji izbiri. V tem se zahodnoevropski model naroda bistveno razlikuje od etničnega koncepta naroda, ki temelji na skupnem izvoru – ta predpostavlja pripadnost člana že ob njegovem rojstvu v določeno skupnost. Tudi v primeru, če posameznik emigrira v neko drugo skupnost, ohrani svojo prvotno nacionalno identiteto. Poleg skupnega izvora pripadnike naroda vežejo med seboj tudi popularna mobilizacija ter 'vernacular' jeziki, običaji in tradicije. (glej Smith, 1991)

Jezik in kultura igrata zelo pomembno vlogo predvsem pri oblikovanju majhnih narodov, kot so Slovenci, Estonci, Čehi in drugi, saj sta glavna označevalca nacionalne identitete. Uveljavljata se predvsem preko sredstev množičnega obveščanja in z izobraževanjem. (glej Zupan, 2002)

2.4.3 NAROD – DRŽAVA

Ne smemo povezovati naroda z državo, saj je odnos med njima lahko zelo kompleksen. Le za deset odstotkov držav v današnjem času lahko rečemo, da so nacionalno homogene – to pomeni, da teritorij in nacionalna pripadnost ljudi, živečih na tem teritoriju, sovpadata.. Kljub temu pa multinacionalnih držav v pravem pomenu besede, razen Švice, skorajda ni.

Nacionalne države kot domovine so v Evropi opazne že v 13. stoletju, najprej v Franciji in Angliji, nato pa v španskih ali iberskih in skandinavskih kraljestvih. Nacionalna država kot domovina je nekaj zavestno skonstruiranega, hotenega, ne glede na to ali je pogoj za nastanek naroda ali pa jo je narod sam zahteval. Narod pa je kompleksna mešanica narave in volje. V primeru Francije je bila država tista, ki je 'ustvarila' narod, ko ga je spravila v svoj okvir, potem pa se je šele izoblikovala nacionalna zavest. Ta je bila rezultat oblikovanja države in ne predpostavka. (glej Rován, 2000) V primeru Slovenije pa je nacionalna identiteta predpostavka oblikovanja države, saj je slednja nastala kot posledica zahteve po osamosvojitvi Slovencev, ki so se prepoznali kot suveren narod znotraj bivše Jugoslavije.

Zanimiv je Durkheimov pojem *patrie*, ki je zelo podoben državi, vendar vsebuje določeno mero čustvene navezanosti s strani pripadnikov, ki jo imenuje *civisme*. V tem smislu so lahko *patrie* nekdanje mestne državice, kot Ženeva ali Benetke. Lahko je to tudi nastajajoča Evropa različnih nacionalnosti ali pa kar celotno človeštvo. (glej Pickering&Martins, 1994:130)

Evropa ni narod, ker nima skupnega jezika, skupnega ozemlja in skupne države. Je pa brez dvoma kulturna skupnost in danes že pretežno gospodarska skupnost. (glej Rován, 2000)

2.4.4 NACIONALIZEM

Nacionalizem igra pomembno vlogo pri nastajanju sodobne države, vendar ima v postmoderini dobi še neko drugo funkcijo - ustvarja občutke nacionalne identitete. Kot eden glavnih virov identitete posameznika posreduje med njim in kompleksnimi globalnimi procesi, saj so nacionalne države še vedno glavni akterji v svetovnem sistemu. »Posamezniki lahko svojo končno naravo transcendirajo le na ta način, da se identificirajo s pripadnostjo svojemu narodu«. (Rizman, 2000:20)

Anthony Smith nacionalizem definira kot »ideological movement for attaining and maintaining autonomy, unity and identity on behalf of a population deemed by some of its members to constitute an actual or potential 'nation'« (Smith, 1991:73).

Nacionalizem se je kot doktrina uveljavil v Evropi v 19. stoletju kot kulturno, politično in družbeno gibanje. V veliki meri je nadomestil velike religije, katerih vpliv na posameznika je začel v moderni dobi postopoma upadati. Ideologija nacionalizma predpostavlja svet, razdeljen na narode, od katerih ima vsak svojo individualnost, zgodovino in usodo ter lojalnost do naroda, ki presega vse druge oblike človeške pripadnosti. Predpogoj za svobodo in samorealizacijo vsakega posameznika je nacionalna identifikacija.

V 20. stoletju je nacionalizem pridobil zelo negativno konotacijo, saj je zaradi njegove ekskluzivnosti, agresivnosti in destruktivnosti umrlo na stotine milijonov ljudi po vsem svetu. To obdobje velja za eno najbolj netolerantnih in nedemokratičnih v človeški zgodovini. Rezultat krepitve nacionalizmov je bil tudi nastajanje novih nacionalnih držav. Ob začetku stoletja jih je bilo 43, ob koncu stoletja pa 193. (glej Zupan, 2002) V zadnjih desetletjih se je nacionalizem še bolj okrepil in razširil. To so potrdile zahteve po samostojnosti etničnih manjšin iz celega sveta: Škotov in Valižanov v Britaniji, Baskov v Španiji, Bretoncev v Franciji, itd. ter še intenzivnejše nacionalne vojne v bivši Rusiji, v bivši Jugoslaviji in drugje.

Nacionalizem majhnih narodov je bolj kulturno kot politično obarvan. Takšno obliko nacionalizma, ki temelji na etnično-kulturnih razlikah, je van den Bergh poimenoval

etnizem. Ta se nanaša na zavest o etnični identiteti ter na razlike in distanco do drugih etničnih skupin in je praviloma konstanten. Nacionalizem pa se nanaša na zavest o upravičenosti etničnih skupin do določenih gospodarskih, političnih in simbolnih dobrin, zato se v času političnih napetosti spreminja. Etnizem je razvojno prvobitnejši od nacionalizma. Razlika med etnizmom in nacionalizmom je podobna razliki med etnijo in narodom. (glej Bernik, Malnar, 1997)

2.4.5 NACIONALNA IDENTITETA

Ideja nacionalne identitete se je med pisatelji pojavila že v 18. stoletju, še pred nastankom narodov in držav. Rousseau govori o pomembnosti nacionalnega značaja: »The first rule which we have to follow is that of national character: every people has, or must have, a character; if it lacks one, we must start by endowing it with one.« (Rousseau v Smith, 1991:75)

Nacionalna kulturna identiteta izhaja iz skupne zgodovine ljudi, živečih na določenem teritoriju, ki si delijo skupno kulturo in govorijo skupni jezik. Temelji na etničnih osnovah – mitih, spominih, vrednotah in simbolih. Vezana je na teritorij, ki je njena stabilna komponenta, na bolj dinamičen način pa se opredeljuje kot skupek kulturnih atributov, artikuliranih skozi politične cilje. Situira se znotraj hierarhije geografsko osnovanih identitet, ki lahko z nacionalno identiteto mirno koeksistirajo lahko pa ji tudi nasprotujejo in jo celo ogrozijo. Komponente, ki sestavljajo koncept nacionalne identitete sovpadajo z elementi, ki tvorijo narod. To so domovina, miti in spomin, množična kultura, pravice in dolžnosti pripadnikov naroda, ter skupna ekonomija. (glej Smith, 1991:14)

Nacionalna identiteta je globoko zasidrana v vsem tistem, kar določa človeka kot družbeno bitje. (glej Rizman, 2000) Ni omejena le na zasebno sfero življenja posameznikov, temveč je prisotna tudi v širši civilni družbi. V imenu skupne nacionalne identitete državljani sodelujejo v družbenih procesih kolektivnega in individualnega samoodločanja (v političnih ustanovah, pri nastajanju vladne politike...). Nacionalna

identiteta nam je tudi v oporo, da se lažje 'znajdemo v svetu'. V historičnem pomenu se aktualna generacija vidi kot dedič tradicije, ki jo obogati in prenese na naslednje generacije. (glej Smith, 1991)

»... a sense of national identity provides a powerful means of defining and locating individual selves in the world, through the prism of the collective personality and its distinctive culture. It is through a shared, unique culture that we are enabled to know 'who we are' in the contemporary world. By rediscovering that culture we 'rediscover' ourselves, the 'authentic self, or so it has appeared to many divided and disoriented individuals who have had to contend with the vast changes and uncertainties of the modern world.« (Smith, 1991:17)

Tako kot vsi družbeni pojavi je tudi nacionalna identiteta podvržena pozitivnim in negativnim instrumentalizacijam v zgodovinskih in aktualnih družbenih procesih. Najpogosteje je vzrok izključevanja določenih kategorij ljudi iz širšega občestva in njihovi degradaciji na raven drugorazrednega državljanstva. Včasih pa gre tudi do in prek skrajnosti, kar se kaže predvsem v zahtevah politične desnice, katero zastopajo strogi etno-nacionalistični zagovorniki nacionalnih kultur in vrednot, ter v številnih etničnih – nacionalnih vojnah po svetu. Zaradi teh slabih izgovorov se marsikje v Evropi nacionalna identiteta definira v prvi vrsti negativno, tj. v smislu razlikovanja in nasprotovanja identitetam drugih. To dejstvo številni kritiki nacionalne identitete uporabljajo kot argument za to, da zanjo ni prostora v moderih pluralističnih in multietničnih družbah, ker gre za preveč ozek, ekskluzivistični in v bistvu anahronistični pojav. (glej Arblaster, 1995:195)

Rudi Rizman je nacionalno identiteto razčlenil na tri sestavine: prva je *ustavni patriotizem*, ki se nanaša na zavezanost političnemu kodeksu; druga je *kolektivna predstava, ki jo ima konkretna politična skupnost o sami sebi*, to je umišljena skupnost, ki povezuje med sabo generacije ljudi, ki se med seboj ne poznajo, pa govorijo isti jezik, plačujejo davke zanjo in so zanjo pogosto pripravljene žrtvovati tudi svoje življenje; tretja pa je *posameznikov odnos do (svoje) skupnosti*, to je osebna identifikacija s simboli kolektivne identitete, kot so nacionalna himna, zastava, prazniki, rituali, spomeniki

mrtvim herojem, itn. Ti simboli, ki pripadajo samo tej skupnosti in nobeni drugi, nas integrirajo v življenje konkretne skupnosti, povezujejo z njeno preteklostjo in prihodnostjo, mobilizirajo politične emocije ter dajejo "ustavnemu patriotizmu" globljo čustveno in kulturno oporo. Ko govorim o nacionalni identiteti v tej nalogi imam v mislih njeno drugo in predvsem tretjo sestavino po Rizmanu. (glej Rizman, 2000:180,181)

3. GLOBALIZACIJSKI UČINKI NA NACIONALNE IDENTITETE

3.1 O PRIHODNOSTI NACIONALNE DRŽAVE IN NACIONALNE IDENTITETE

Poglejmo si najprej, kakšno prihodnost so narodu in nacionalizmu pripisovale različne smeri v družboslovni teoriji. Marksisti narod in nacionalizem vsekakor smatrajo za minljiva pojava, saj ju obravnavajo kot sredstvo, ki ga vladajoči razred ter družbene elite izrabljajo za legitimizacijo svojih oblasti pri neinformiranih množicah. Za marksiste je nacionalna zavest lažna zavest ('false consciousness'), zato jo bo v prihodnosti nadomestila razredna pripadnost, ki je edina prava pripadnost ljudi (glej Cohen&Kennedy, 2000:344). Tudi zagovorniki liberalizma in socializma iz zgodnjega 19. stoletja pa vse do danes, med drugimi tudi Comte, Mill in predstavniki modernizacijske teorije, so mnenja, da bo nacionalna identiteta kmalu le še zgodovinski koncept. To trditev utemeljujejo z empiričnimi dokazi o obstoju multietničnih držav in regionalnih združenj, ter teoretično s posledicami transnacionalnih sil in razvoja informacijskih in komunikacijskih tehnologij. V procesih globalizacije postaja tudi suverenost držav vedno bolj podvržena transnacionalnim političnim strukturam.

3.1.1 O PRIHODNOSTI NACIONALNE DRŽAVE

Hiperglobalisti menijo, da nacionalne države nimajo kaj iskati v globalni ekonomiji, zato napovedujejo njihov konec. Po mnenju skeptikov pa se nacionalne države vedno bolj krepijo, pri tem imajo večjo vlogo predvsem na področju reguliranja in promoviranja ekonomskih aktivnosti čez državne meje, saj se v mednarodnem življenju uveljavljata neenakost in hierarhičnost, ki omogočata vzpon različnih fundamentalizmov in agresivnih nacionalizmov in s tem še večjo fragmentacijo sveta in nastajanje novih kulturnih skupnosti. (glej Rizman, 2001:23) Rizman meni, da gre globalizacija v svojem ekonomskem osvajanju mimo nacionalnih občutkov in zavesti, potemtakem se nacionalna identiteta ljudi ne bo kaj bistveno spremenila. Prav nasprotno pa transformacionisti napovedujejo nujne spremembe. Nacionalne države bodo sicer ohranile suverenost in nadzor na svojem ozemlju, vendar bodo morale rekonstruirati

svojo moč, funkcijo, vpliv in avtoriteto. Države in vlade se bodo morale prilagoditi novim svetovnim razmeram, ki ne razlikujejo več med mednarodnimi in notranjimi zadevami. Nastal bo novi model suverenosti države, ki bo zamenjal klasičnega, »temelječega na tradicionalnih pojmovanjih državnosti kot absolutne, nedeljive in teritorialno ekskluzivnega izvajanja javne moči« (Rizman, 2001:24). Pri tem se poudarja naraščajoči pomen neteritorialnih oblik ekonomskega in političnega povezovanja.

Nov model suverenosti države se oblikuje vzporedno z globalizacijo – države članice EU že izvajajo *denacionalizacijo*, kar pomeni, da delijo svojo suverenost z drugimi državami članicami ter *razdržavljenje*, kar pomeni da so vlade vedno manj neposredni nosilec in izvajalec ekonomskih in drugih družbenih projektov, in se bolj posvečajo 'regulaciji' le teh in sodelovanju z paravladnimi in nevladnimi organizacijami. (glej Rizman, 2001:27) Tudi uveljavljanje mednarodnih pravnih norm, ki imajo prednost pred notranjo zakonodajo, na primer človekove pravice, je vedno bolj prisotno.

Castells tudi napoveduje, da bodo nacionalne države sicer preživele, vendar bodo v novih okoliščinah izgubile svojo suverenost. Opozarja na temeljno nasprotje med multilaterizmom na področju odločanja ter unilaterizmom vojaške implementacije teh odločitev. (glej Castells, 2000)

3.1.2 O PRIHODNOSTI NACIONALNE IDENTITETE

Zaradi razkroja tradicionalne nacionalne države nekateri napovedujejo tudi konec narodov in nacionalnih identitet. »Ker pa narod ni isto kot nacija in ker njegov obstoj ni nujno vezan na obstoj lastne nacionalne države ali boj za njeno ustanovitev, ker narod ni samo politični, ampak je po svojem bistvu predvsem kulturni in identitetno-simbolni pojav, zato z globalizacijo in razkrojem tradicionalne nacionalne države ne izgineva, temveč dobiva nove razsežnosti.« (Kovačič, 2000:192) Tudi Smith ima podobno mnenje, namreč kar se tiče multietničnosti držav pravi, da homogena država ni cilj vsakega nacionalista in tudi ni nujen pogoj za ohranitev nacionalne identitete, kajti avtonomnost, enotnost in identiteta, ki jih šteje za nacionalistične vrednote, ne zahtevajo popolne

kulturne homogenizacije. Lep dokaz za to je v praksi Švica, ki je politično in zgodovinsko enotna kljub raznovrstnosti v jeziku in verski pripadnosti.

Nacionalna identiteta je kljub vsemu še vedno temeljna oblika kolektivne pripadnosti. Smith to pojasnjuje z njenimi značilnostmi, ki so povsodnost, prodornost in kompleksnost. *Povsodnost* ('ubiquity') pomeni uveljavitev po vsem svetu, *prodornost* ('pervasiveness') pa poseganje na različne sfere človekove dejavnosti. Na kulturnem področju so to miti, vrednote, spomin, jezik; na pravnem področju zakon, institucije, prazniki, simboli; v družbi je to princip vključenosti, splošno sprejeta meja znotraj katere se izvajajo družbene interakcije in ki je hkrati kriterij za prepoznavanje tujcev; na ekonomskem področju je narod osnovna celica za razvoj ekonomije, k temu pa prispeva tudi teritorij, naravne in človeške vire; na političnem področju nacionalna identiteta pogosto legitimira politične cilje in vpliva na regulacijo vsakdanjih aktivnosti, poleg tega pa je postala osnova za mednarodno legitimacijo vseh držav na svetu. Tretja lastnost nacionalne identitete, *kompleksnost* ('complexity') pa omogoča zaradi svoje multidimenzionalnosti in poseganja na različna področja aktivnosti vsakdanjega življenja mnoge permutacije in kombinacije prevladujočih definicij naroda in nacionalnih identitet. »Ubiquitous, pervasive and complex, national identity and nationalism remain powerful and explosive global forces as we approach the third millennium« (Smith, 1991:145)

»No total homogenization of systems of meaning and expression has occurred, nor does it appear likely that there will be one any time soon. But the world has become one network of social relationships, and between its different regions there is a flow of meanings as well as of people and goods.« (Hannerz v Featherstone, 1990:237)

3.2 AMBIVALENTNOST

Nacionalna identiteta ali katerakoli druga oblika kulturne partikularnosti ni in tudi v prihodnosti ne bo ogrožena, saj se odnos med globalizacijo in individualizacijo spreminja iz "zero-sum game" v "positive sum". To pomeni, da se ustvarja vedno večja

medsebojna povezanost ljudi, ki daje posameznim skupinam možnost uveljavljanja njihove specifičnosti in individualnosti v svetu. Globalizacija torej ne pomeni nujno prevlado nad regionalnim, nacionalnim in lokalnim. Danes namreč lahko opazujemo navidezno nasprotnosmerne procese:

»po eni strani mednarodno in nadnacionalno povezovanje (integracijo) ter homogenizacijo, ki vodi k oblikovanju globalne družbe v svetovnem merilu; po drugi strani pa osamosvajanje njenih posameznih delov (subsistemov) in njihovo diversifikacijo (heterogenizacijo), kar kaže na individuacijo skupin in posameznikov«. (Mlinar, 1994:12)

Ali z drugimi besedami - globalizacija istočasno spodbuja lokalizacijo in integracijo. Zaradi te svoje protislovne narave ima ambivalentne učinke tudi na nacionalne identitete, tako spodbujevalne kot omejevalne. Po eni strani se lahko posamezni narodi v svojem razvoju opirajo na moderno tehnologijo, ki znižuje stroške in čas njihovega reproduciranja, poleg tega pa jim odpira nove komunikacijske možnosti, da se predstavijo svetu ali pa tudi opozorijo na probleme, povezane z njihovim preživetjem. Po drugi strani pa globalizacija načenja tisto, kar je za sedanje nacionalne kulture samoumevno, to je njihovo homogenost. To seveda ne pomeni nujno tudi njihovega razkroja, temveč njihovo permanentno odprtost zunanjim vplivom ('tujim kulturam'), kar po eni strani povečuje njihovo ranljivost in negotovost, lahko pa tudi pomnoži njihove reprodukcijske možnosti.

Razvoj globalnih družbenih odnosov zmanjšuje nacionalistična nagnjenja in krepi občutke nadnacionalnih pripadnosti, vendar hkrati spodbuja tudi občutke lokalne pripadnosti. Nacionalna država je postala »too small for the big problems of life, and too big for the small problems of life« (*literatura!!*).

3.2.1 TRANSNACIONALIZEM

Med postmoderne vplive, zaradi katerih je pomembnost naroda ter nacionalne identitete postala vprašljiva, štejemo naslednje: nenehni transnacionalni komunikacijski tokovi, ki povezujejo ljudi s podobnimi interesi (internet); izpostavljenost ljudi, predvsem mladih,

istim medijskim izkušnjam (šport, popularna glasba, reklame, filmi, TV); nastanek regionalnih blokov moči (npr. komunistični/kapitalistični); nastanek multietničnih družb (naselja imigrantov ustanavljajo svoja kulturna društva, medije...); mednarodni turizem; ekološka gibanja; vedno večjo odvisnost od tujih podjetjih; nastanek mednarodnih organizacij, kot so EU, NAFTA, NATO, UNESCO, WTO, UN/CEFACT, ITU, ETD... (glej Cohen&Kennedy, 2000:91)

Mešanje kultur, lingua franca in pan-nacionalizmi so ustvarili tudi možnost širjenja regionalnih kulturnih območij, kot je EU in s tem omogočili tudi širitev (Cohen&Kennedy, 2000) ali relativizacijo (Robertson,1992) identitet. Naš občutek pripadnosti se spreminja odvisno od tega, kje se nahajamo oziroma s kom se primerjamo. Za Avstralce sem Evropejka, v Franciji se počutim kot Slovenka, v Sloveniji sem 'doma iz Zasavja', v Zasavju pa sem Trboveljčanka.

Kulturni pluralizem, ki je sicer izgubil oporo pri državi, si je hitro poiskal nove zaveznike. Poglejmo samo primer elektronskih kulturnih medijev in informacijske tehnologije, ki nedvomno spodbujajo in služijo globalizaciji. Elektronski mediji pa hkrati tudi odkrivajo stare identitete in izumljajo nove, ki jih dodajajo k obstoječemu etničnemu imaginariju. Konec klasično razumljene nacionalne države torej ne pomeni tudi konca etnične identitete, temveč strukturno pogojeno možnost za rojevanje številnih novih kolektivnih identitet, ki jih ljudje vedno bolj potrebujejo v današnji kompleksni družbi. Zagovarjanje različnosti se še vedno krepi, samo da je preraslo nacionalni nivo in išče nove oblike obstoja. Na žalost pa do sedaj še najbolj očitno prihajajo do izraza etnični in rasni nacionalizmi ter verski fundamentalizmi. (glej Rizman, 2000)

3.2.2 OHRANITEV PARTIKULARNOSTI

Moderni dobi je s čistim racionalizmom, znanstvenostjo, preračunljivostjo ter uvajanjem centraliziranih nacionalnih držav skoraj uspelo porušiti vse oblike tradicionalnih skupnosti, s tem pa seveda tudi različnosti in posebnosti. Max Weber je ta proces imenoval "odčaranje" tradicionalnega sveta. Postmodernisti ob vstopu v 21. stoletje

delno nagrajujejo dosežke moderne dobe, delno pa jih problematizirajo in jim iščejo alternative. Od vseh najbolj zavračajo težnjo k poenotenju sveta s pomočjo novih informacijskih tehnologij, kar pa ne pomeni, da nasprotujejo uvajanju teh tehnologij, še posebej, kadar omogočajo dostop do raznovrstnih podatkov in s tem krepijo princip demokratičnosti. Sicer pa Held ugotavlja, da globalizacija ne more ustvariti homogene družbe: »far from creating a sense of common human purpose... globalization ...has arguably served to reinforce the sense of the significance of identity and difference« (Held v Cohen&Kennedy, 2000:92).

Skeptiki dvomijo, da bo globalizacija zmanjšala moč nacionalnih identitet, kvečjemu jih bo še ojačala:

»There is little sign as yet that national cultures are in terminal decline... the key supposed agents of cultural globalization – Coca-Cola, McDonald's, Microsoft and so on – are in the business of making profits and pursuing commerce, not in the business of creating alternative centres of political identity and legitimacy. The world remains a place of competing cultures, all investing in their own symbolic resources, and seeking to enlarge their spheres of influence.« (Held&McGrew, 2000:191)

Veliko nam pove že samo dejstvo, da je danes v 40-tih odstotkih vseh držav na svetu vsaj po pet močnih etničnih skupnosti, ter da je bilo do leta 1996 okrog 100 sub-nacionalnih konfliktov v svetu, od tega dvajset zelo intenzivnih (glej Cohen&Kennedy, 2000:342). Globalizacija omogoča depriviligiranim, da se seznanijo z demokracijo ter pravicami, ki so jih ljudje dosegli v demokratičnih državah. To številne etnične skupnosti opogumlja, da zahtevajo svojo lastno državo. Absorbicija nacionalnih kultur in identitet, razen njihove politične relevantnosti, se zdi skoraj nemogoča v še tako zelo dolgoročnih scenarijih.

Lahko povzamem, da razvoj globalnih odnosov rahlja tradicionalne občutke nacionalne pripadnosti ter ustvarja potrebo po redefiniciji lokalnih in nacionalnih identitet. Ta je nujna in hkrati neizogibna, saj je v današnjem času vedno več povodov in sredstev za ustvarjanje medetničnih konfliktov, vojn ali celo genocida nasproti drugim narodom.

Konflikti med Albanci in Srbi na Kosovu, ki so nam najbližji in zelo poučen primer, dokazujejo, da so posledice premočnih tradicionalnih čustev pripadnosti določenemu teritoriju in etniji lahko usodne za obe strani, najverjetneje v negativnem smislu. Nov model nacionalne identitete mora biti odprt do multikulturalne realnosti in posledično do pluralnih identitet.

3.3 EMPIRIČNA ANALIZA NACIONALNE IDENTITETE SLOVENCEV NA PREHODU V GLOBALIZIRANO DRUŽBO

Večina raziskav etničnosti je etnografskega značaja, osredotočajo pa se na migrante in njihove prednike in na primerljivost med njimi, saj etnična oz. nacionalna identiteta pri teh skupinah pride najbolj do izraza. Takšne študije preučujejo način življenja določene skupine ljudi, ki je zapustila svoje primarno okolje in si ustvaril novo življenje na tujem ozemlju. Pri tem raziskovalci uporabljajo metode kot so opazovanje z udeležbo in intervjuji. Izsledki teh raziskav kažejo, da nekateri avtorji uporabljajo zunanje značilnosti etnije kot bistvene elemente za ohranjanje etničnih identitet, npr. Roger in Catherine Ballard trdita da Sikhi, živeči v Britaniji, ki so celo življenje podvrženi rasizmu vedo, da barve svoje kože ne morejo spremeniti in to jim vzbuja močne občutke etnične pripadnosti. Tako se zaradi zunanjih lastnosti bolj identificirajo z drugimi južnimi Azijci kot z Angleži, čeprav so slednji del kulture v katero so bili tudi sami rojeni in socializirani. Vendar avtorja sama priznavata pomanjkljivost tega pristopa, ker ne upošteva vloge kulturnih elementov. Pri oblikovanju načina življenja etničnih manjšin so pomembne tako zunanje prisile kot notranje težnje, predvsem kulturne razlike.

Naslednji tekst je utemeljen na podlagi analize podatkov, zbranih v okviru anketnih raziskav Slovensko javno mnenje, in sicer od leta 1993 do leta 1997. Govori o tem, da občutek pripadnosti narodu postaja v današnjem času še močnejši, vendar se istočasno po eni strani krepijo identitete, ki se vežejo na manjše etnične skupnosti ter po drugi strani nadnacionalne identitete, nastajajo pa tudi številne nove – alternativne identitete, ki jih določajo drugi viri skupinskih pripadnosti, npr. poklic, glasba, šport, vera... Zaradi novih

okolščin v globalizirani družbi se nacionalna identiteta seli iz ozko opredeljenih tradicionalnih okvirov nacionalizma v novejšo obliko kozmopolitskega nacionalizma.

Uporabila sem naslednjo metodologijo:

3.3.1 HIPOTEZE

V tem poglavju bom preverjala naslednje hipoteze:

- I. HIPOTEZA: Nacionalna identiteta se kot zelo močna skupinska identiteta Slovencev (kljub in zaradi globalizacijskih vplivov) krepi. Najmočnejša je pri starejših in manj izobraženih.
- II. HIPOTEZA: Identitete se hkrati širijo in ožajo po obsegu pripadnosti. Nacionalne identitete zaradi tega ne izginjajo, saj v svoji novi, bolj tolerantni podobi, ki se vedno bolj uveljavlja, dopuščajo soobstoj drugih oblik identifikacije – tako lokalnih kot tudi nadnacionalnih.
- III. HIPOTEZA: Nacionalna identiteta se transformira v novo obliko - kozmopolitski nacionalizem.

3.3.2 INDIKATORJI

Pri tem se bom opirala na podatke, ki sem jih dobila na podlagi javnomnenjskih raziskav iz let od 1993 do 1997, natančneje iz naslednjih vprašanj:

A. Kako se čutite navezani na Slovenijo?

B. Za katero od geografskih skupin bi rekli, da ji predvsem pripadate: 1 – kraj ali mesto, v katerem živite; 2 – regija, kjer živite; 3 – vaša dežela kot celota, Slovenija; 4 – Evropa

C. Če bi si s tem lahko izboljšali svoje delovne ali življenjske pogoje, v kakšni meri bi bili pripravljeni preseliti se v drug kraj, drugo regijo, izven Slovenije (v drugo evropsko državo), izven Evrope?

D. Človek občuti, da pripada nekim skupinam bolj, drugim pa manj. V kakšni meri čutite, da pripadate k skupini ljudi, ki imajo enak poklic kot vi, so Slovenci, so člani iste stranke

(enakega političnega prepričanja), pripadajo isti verski skupnosti (so iste vere), imajo enak svetovni nazor kot vi (leto 94), imajo enak življenjski stil kot vi (leto 97)?

F. Slovenija bi morala omejiti uvoz tujih proizvodov, da bi zaščitila lastno gospodarstvo.

G. Tujcem ne bi smeli dovoliti nakupa zemlje v Sloveniji.

H. Svet bi bil boljši, če bi bili ljudje iz drugih držav bolj podobni Slovencem.

I. Slovenske šole bi se morale še bolj posvetiti poučevanju tujih jezikov.

J. Kako pomembne so naslednje stvari, da bi nekdo lahko bil pravi Slovenec?

a) da je rojen v Sloveniji

a) da je večino življenja preživel v Sloveniji

b) da zna govoriti slovensko

c) da je katoliške vere

d) da spoštuje slovenske politične institucije in zakone

e) da se čuti Slovenca

K. Priseljenci zasedajo delovna mesta ljudem, ki so bili rojeni v Sloveniji.

L. Zaradi priseljencev postaja Slovenija bolj odprta za nove ideje in kulture.

3.3.3 PREVERJANJE VELJAVNOSTI HIPOTEZ – INTERPRETACIJE

Predstavniki modernizacijske teorije že nekaj časa napovedujejo prevlado transnacionalnih sil in konec nacionalne identitete. Njihovo prepričanje temelji na obstoju multietničnih držav in povečanem številu mednarodnih institucij ter hitrem razvoju informacijskih in komunikacijskih tehnologij. Moja prva hipoteza predpostavlja nasprotno - *ohranitev nacionalnih identitet*, saj nacionalistične vrednote ne zahtevajo homogene države in popolne kulturne homogenizacije (Smith, 1991). Nacionalna identiteta lahko mirno koeksistira z evropskimi, svetovnimi in drugimi nadsacionalnimi občutki pripadnosti v vedno bolj etnično heterogeni družbi. Informacijske in komunikacijske tehnologije, ki predstavljajo ključno sredstvo globalizacije, ji pri tem še pomagajo. Tako je uveljavljanje narodov in vzpostavljanje njihove avtonomnosti vedno bolj pogost pojav v današnji družbi.

Med Slovenci se je nacionalna identiteta po razpadu Jugoslavije in osamosvojitvi Slovenije nedvomno utrdila. Pripadnost narodu predstavlja zelo močno skupinsko identiteto ljudi, na primer leta 1994 je bilo kar 48,8% anketiranih zelo navezanih in 43,3% anketiranih navezanih na Slovenijo. Skupaj je bilo torej 92,1% navezanih in le 7% le malo ali sploh nič navezanih na Slovenijo. Iz teh podatkov sklepam, da je nacionalna identiteta pri Slovencih še vedno zelo pomembna skupinska identifikacija, ter potrdim prvo hipotezo. Za boljšo preglednost dane podatke predstavim še v tabeli.

Tabela A: Kako se čutite navezani na Slovenijo? (SJM 1994)

zelo navezan	48,8%
navezan	43,3%
le malo navezan	5,9%
sploh nič navezan	1,1%

Nacionalna pripadnost v Sloveniji je od leta 1993 do 1995 naraščala, potem pa je v obdobju od leta 1995 do 1997 padla (glej Tabelo B: Za katero od geografskih skupin bi rekli, da ji predvsem pripadate). Porast nacionalne identitete je za državo v obdobju nekaj let po njeni osamosvojitvi netipično. Nacionalizem praviloma po osamosvojitvi države upade, saj so zahteve naroda po avtonomnosti uresničene. Iz tega lahko sklepam, da imajo Slovenci, kot je za majhen narod sicer značilno, v večji meri etnistične kot pa nacionalistične občutke. Vendar je za etnistične občutke, ki temeljijo predvsem na kulturi naroda, značilna visoka nespremenljivost (glej: Bernik, Malnar, 1997), zato težko razložimo njihovo strmo rast v prvi polovici 90. let. Boljša razlaga za porast nacionalnih občutkov v tem obdobju je povezana s spremembo okolja in priložnosti za uveljavo Slovenije v širšem mednarodnem prostoru. Zaradi približevanja vstopa Slovenije v Evropsko Unijo je slovenska nacionalna identiteta postajala vedno bolj konkurenčna in zato tudi vedno bolj privlačna. Zaradi odpiranja Slovenije navzven sta se v tem obdobju poleg nacionalne okrepili tudi evropska in svetovna pripadnost. Upad nacionalne identitete od leta 1995 do 1997 ni bil tako izrazit, kot se zdi na prvi pogled, saj so se v

tem času povečale pripadnosti kraju in regiji, ki sta, kot sem že omenila, tudi kazalca nacionalne identitete. Kljub temu zahteva pojasnilo. Lahko sklepam, da so se s petletnim zamikom po osamosvojitvi zmanjšali nacionalistični občutki, etnistični pa so preživeli. Bolj verjetno pa je, da so se nacionalni občutki zmanjšali zaradi vedno večjega poudarka na neposrednem sodelovanju med kraji in regijami v mednarodnem prostoru in izginjanju vloge nacionalne države kot posrednika. Aktualnejše so torej postajale lokalne oblike pripadnosti, čeprav sem sprva pričakovala, da so se okrepili nadsacionalni občutki. Evropa je postajala oprijemljivejša, zato se je okrepila evropska identiteta, svetovna pripadnost pa je zaradi tega oslabela. Torej, če so se identitete Slovencev v prvi polovici 90. let širile, so se v drugi polovici tega desetletja ožale. Nacionalna identiteta pa je ostala najmočnejša. Tako lahko potrdim drugo hipotezo.

Tabela B: Za katero od geografskih skupin bi rekli, da ji predvsem pripadate (SJM 1993, 1995, 1997)

pripadnost (v%)	1993	1995	1997
kraj ali mesto	65,6	45,5	49,4
regija	5,3	9,1	13,7
Slovenija	17,1	38,2	28,1
Evropa	0,9	1,3	2,5
svet	1,4	4,8	2,8

Iz Tabele B lahko razberemo, da so ožje oblike pripadnosti bolj izključujoče od širših oblik pripadnosti. Na primer, če nekdo na prvem mestu pripada svojemu kraju, bo verjetnost, da čuti tudi širšo pripadnost majhna; če pa se na prvem mestu opredeli za nacionalno pripadnost, se bo bolj verjetno čutil tako bolj svetovljana kot tudi bolj lokalca. Še eno dejstvo, ki potrjuje možnost soobstoja lokalnih, nacionalnih in nadsacionalnih identitet. To, da podatki kažejo tako močne lokalne identitete pa je po mojem mnenju tudi situacijsko pogojeno. Prebivalec Slovenije bo kjerkoli v Sloveniji najprej izrazil pripadnost svojemu kraju; v neki evropski državi bo verjetno povedal, da

je Slovenec; v Ameriki pa bo kot izvorni kraj navedel Evropo. Ta pojav sem že omenila kot relativizacijo identitet, ki je vedno bolj prisotna ravno zaradi večjega sodelovanja ter mobilnosti ljudi na mednarodni ravni. Velika navezanost na domači kraj pomeni večji tradicionalizem nacionalne identitete in manjšo verjetnost pripadanja širšim geografskim prostorom. Ali z drugimi besedami: ideja neke globalne identitete nujno spodkopava tradicionalno navezanost na domači kraj. Prostorska mobilnost anketirancev iz let 1994 in 1997 kaže, da so v tem obdobju oslabele vse oblike navezanosti na prostor, še najbolj lokalna navezanost. To pomeni, da smo pri preizkušanju veljavnosti druge hipoteze od leta 1995 do 1997 ugotavljali porast 'odprte' lokalne identitete, saj je bilo leta 1997 med anketiranimi 14% več takih, ki so bili pripravljene preseliti se v drug kraj v primeru, da bi se jim tako izboljšali delovni ali življenjski pogoji. Ljudje se vedno bolj identificirajo s širšimi življenjskimi območji, tudi njihova mobilnost znotraj teh se povečuje. Večja prostorska mobilnost v letu 1997 delno odraža tudi spremenjen način življenja zaradi drugačnih življenjskih pogojev, ki jih vse bolj oblikujejo globalizacijski procesi.

V tem kratkem obdobju od leta 1993 do 1997 ni mogoče govoriti o trendu naraščanja ali upadanja nacionalne identitete Slovencev, pač pa o nihanjih, ki so sledili aktualnim dogajanjem v slovenskem političnem prostoru ter v Evropi, predvsem v zvezi z vstopom Slovenije v EU.

Tabela C: Če bi s tem lahko izboljšali svoje delovne ali življenjske pogoje, v kakšni meri bi bili pripravljene preseliti se v drug kraj, drugo regijo, izven Slovenije, izven Evrope?

Pripravljenost preselitve (v%)	1994	1997
v drug kraj	28,2	42,2
v drugo regijo	20,2	31,6
izven Slovenije	11,3	19,0
izven Evrope	7,8	15,2

Zaradi svoje kulturne in identitetno-simbolne narave dobiva narod z globalizacijo nove razsežnosti ter nove možnosti uveljavljanja, z razkrojem tradicionalnih vrednot pa nacionalna identiteta dobiva novo podobo (glej Kovačič, 2000). Postaja vedno bolj odprta, tolerantna, kozmopolitska. Procesi globalizacije, ki prispevajo k njenemu ohranjanju, jo hkrati tudi preoblikujejo.

Tabela F. Slovenija bi morala omejiti uvoz tujih proizvodov

<i>strinjanje (v%)</i>	<i>1994</i>	<i>1997</i>
<i>strinja</i>	<i>50,8</i>	<i>59,8</i>
<i>ne strinja</i>	<i>24,5</i>	<i>17,6</i>

Tabela I. Slovenske šole bi se morale še bolj posvetiti poučevanju tujih jezikov

<i>strinjanje (v%)</i>	<i>1994</i>	<i>1997</i>
<i>strinja</i>	<i>78,4</i>	<i>70,4</i>
<i>ne strinja</i>	<i>6,2</i>	<i>8,6</i>

Podatki kažejo, da se je od leta 1994 do 1997 med Slovenci zmanjšala odprtost navzven ter povečala netoleranca do 'tujega' - natančneje do tujih jezikov in tujih proizvodov. Strinjanje anketirancev o nujnosti omejitve uvoza tujih proizvodov v Slovenijo se je v teh letih povečalo za 10% (glej Tabelo F: Slovenija bi morala omejiti uvoz tujih proizvodov). O tem, da bi se morale slovenske šole bolj posvetiti poučevanju tujih jezikov, pa je strinjanje padlo za 8% (glej Tabelo I: Slovenske šole bi se morale še bolj posvetiti poučevanju tujih jezikov). Na osnovi teh podatkov bi lahko hipotezo o transformaciji nacionalne identitete ovrgla in jo shranila mogoče za naslednje desetletje. Vendar ne smem prezreti dejstva, da je Slovenija majhna dežela, Slovenci pa so maloštevilni narod, ki se bojijo za svoj obstoj. Zato se je pri omenjenih dveh indikatorjih izrazil predvsem protekcionizem. Strah pred globalizacijskimi pritiski se je pokazal že leta 1994, ko je kar 66,3% anketiranih menilo, da tujcem ne bi smeli dovoliti nakupa

zemlje v Sloveniji, le 17,3% pa bi to dovolilo (glej Tabelo G: Tujcem ne bi smeli dovoliti nakupa zemlje v Sloveniji). Ti indikatorji niso merili nacionalnega ponosa, temveč protekcionistična stališča anketirancev. To potrjuje dejstvo, da se je netolerantnost do tujega povečala prav v obdobju, ko se je nacionalna identiteta zmanjšala. Nacionalizem se je v tem primeru izrazil kot kulturni in ekonomski protekcionizem v odnosu do 'tujega'. (glej Hafner-Fink, 2003) Protekcionizem je vplival tudi na oblikovanje izključujočega odnosa do nadnacionalnih oblik pripadnosti.

Prehod nacionalne identitete iz tradicionalne oblike v kozmopolitsko sem zato preverjala skozi posameznikovo pripravljenost na spremembe (pripravljenost preseliti se). Od leta 1994 do 1997 se je mobilnostni potencial med Slovenci povečal (glej Tabelo C: Če bi s tem lahko izboljšali svoje delovne ali življenjske pogoje, v kakšni meri bi bili pripravljeni preseliti se v drug kraj, drugo regijo, izven Slovenije, izven Evrope?), in sicer pripravljenost preselitve v drug kraj je narasla za 14%, v drugo regijo v Sloveniji za 11,4%, v drugo evropsko državo za 7,7% in izven Evrope za 7,4%. Vedno večja pripravljenost sprejemanja novih življenjskih okoliščin pomeni večjo odprtost in modernost nasploh, tudi pri izražanju nacionalne identitete. Potrdim tretjo hipotezo.

Preverim še veljavnost drugega dela prve hipoteze, ki sem ga razdelila na dve domnevi. Prva domneva: s starostjo se intenzivnost nacionalnih občutkov povečuje, z izobrazbo pa pada. Leta 1994 je bilo navezanih na Slovenijo 95,1% anketirancev, starejših od 61 let, in 86,6% mlajših od 30 let (glej Tabelo A3: Navezanost na Slovenijo glede na starost). Starejši so imeli bolj izražene nacionalne identitete kot mlajši. Tako je potrjen prvi del prve domneve. Podatki iz let 1993, 1995 in 1997 (glej Tabelo B4: Kateri geografski skupini predvsem pripadate/ osnovna izobrazba in Tabelo B5: Kateri geografski skupini predvsem pripadate/ visoka izobrazba), pa kažejo, da so imeli manj izobraženi močnejše nacionalne identitete, čeprav na prvi pogled tega ne vidimo. Namreč, med manj izobraženimi je prevladovala predvsem lokalna usmerjenost – navezanost na kraj in na regijo, ta pa je pri indikatorju B. tudi pokazatelj nacionalne identitete, saj sta v tem primeru (zaradi tipa vprašanja) nacionalna in lokalna pripadnost izključujoči, kar pa v realnosti ni tako. Tistim anketirancem, ki so med svojim krajem in Slovenijo dali

prednost lokalni pripadnosti, bi se v širšem kontekstu nacionalna identiteta še močneje izrazila kakor tistim, ki so se že prvotno identificirali s svojim nacionalnim okoljem. Potrdim lahko še drugi del prve domneve – da je nacionalna identiteta pri manj izobraženih močnejša kot pri bolj izobraženih ljudeh.

Druga domneva: pri mladih in visoko izobraženih ljudeh je nacionalna identiteta v večji meri že prevzela nov 'image', saj so mladi bolj prilagodljivi, izobraženi pa bolje informirani. Zato danes pri teh kategorijah ljudi prevladuje kozmopolitski nacionalizem, medtem ko je med starejšimi in manj izobraženimi tradicionalni nacionalizem še vedno močno prisoten. Slednji so zato tudi bolj ksenofobični, kar se kaže skozi njihov netoleranten odnos do priseljencev v Sloveniji. Leta 1994 je bilo med anketiranci z osnovno izobrazbo kar 68,5% takih, ki so menili, da priseljenci zasedajo delovna mesta ljudem, ki so bili rojeni v Sloveniji; med tistimi z visoko izobrazbo pa le 39,3%. Med starejšimi od 61 let jih je podobno menilo 67,4%, med mlajšimi od 30 let pa 52,7%. Starost tu ni igrala tako velike vloge kot izobrazba, ker ne vpliva v tolikšni meri na značaj nacionalne identitete.

3.3.4 ZAKLJUČEK EMPIRIČNE ANALIZE

Slovenski nacionalizem, ki se je oblikoval v kriznih razmerah – v času razpadanja Jugoslavije in osamosvajanja Slovenije, se zadnje čase vedno bolj uveljavlja drugje - v vključevanju Slovenije v Evropsko Unijo ter v procesih evropskega povezovanja nasploh, do izraza pa prihaja tudi njegova vloga v svetovnem merilu. Nacionalizem v Sloveniji je torej v devetdesetih letih spremenil svojo smer in svojo podobo, a kljub temu ostaja aktualen. Za njegovo aktualnost sta kriva predvsem dva dejavnika: prvi je ambivalentnost sodobne družbe, ki omogoča hkraten obstoj širših identitet (npr. evropske) in identitet manjšega obsega (npr. lokalnih in nacionalnih); drugi dejavnik pa je protekcionizem, ki se je med Slovenci pojavil zato, ker mnogi evropsko integracijo razumejo kot grožnjo komaj pridobljeni slovenski suverenosti. Obrambna reakcija na omenjeno grožnjo se kaže predvsem v odklonilnem odnosu do kakršnegakoli tujega poseganja na slovensko ozemlje in med Slovence. Prav ta protekcionizem pa ovira transformacijo nacionalne identitete, ki je nujna in neizogibna. Če bi se osvobodili

protekcioniščne drže in bi se tako nacionalna identiteta lahko preoblikovala v bolj tolerantno obliko, se 'moč' naroda ne bi zmanjšala, saj je narod »predvsem kulturni in identitetno-simbolni pojav, zato nacionalna identiteta ostaja aktualna« (glej Kovačič, 2000).

4. ALTERNATIVNE IDENTITETE

Ugotovili smo, da je človek rešen vezanosti na teritorij in dane pripadnosti določeni etnični skupini, da je reprodukcijo ustaljenih vzorcev svojih prednikov zaradi sodobnih trendov postavil pod vprašaj in da si je s tem pridobil večji obseg možnosti in tako tudi možnost izbire. Ne smemo pozabiti, da je ta izbira za posameznika seveda veliko bolj obremenjujoča, saj zahteva aktivno angažiranost v pozicioniranju svoje pripadnosti v množici alternativ ter močno voljo in veliko energije za vzdrževanje le-te v svetu nenehne izpostavljenosti raznovrstnim vplivom. Pa o tem več v naslednjem poglavju, zdaj pa se bom osredotočila bolj konkretno na alternativne identitete.

Rudi Rizman je enega od svojih člankov o nacionalizmu zaključil mislijo: »alternative destruktivnim nacionalizmom, ki še vedno tlijo na evropskih tleh, ne gre iskati v umetnem konstruiranju novih in izključujočih mitov, ki bi problem samo predstavili oziroma skrili pod zgodovinsko preprogo«. (Rizman, 2000:20) S tem je opozoril na samo naravo identitet ljudi, ki je bistvenega pomena, medtem ko obseg in druge značilnosti niso ključne. Ozek, agresivni šovinizem, kot je Durkheim imenoval nacionalizem v tradicionalnem smislu, bo nadomestil kozmopolitski nacionalizem. Napovedal pa je tudi nastanek evropske in globalne politične družbe kot posledico te transformacije. (glej Pickering&Martins, 1994:130)

4.1 IDENTITETNI OBSEGI

Guntram H. Herb in David H. Kaplan sta dilemo med plemenom in svetom, med ekskluzivnim nacionalizmom in vseobsegajočim kozmopolitizmom postavila pod vprašaj. (glej Miščević, 1998) Svetovni kozmopolitizem ni edina alternativa tradicionalnemu nacionalizmu, saj so naše identitete organizirane v conah od najmanjšega do največjega geografskega obsega. Različne ravni identifikacije so poznali že Grki v Antični Grčiji, ki so čutili pripadnost do *polis*a, grške državnice, do različnih sub-etnij (pravih etnij v današnjem pomenu besede) in hkrati do helenistične kulturne etnije. Podobno klasifikacijo identitet nam Kaplan ponazori s primerom plemenskih

skupnosti, ki z malo znanja o zunanjem svetu zarišejo okrog svojega klana prvo mejo, znotraj katere se najbolj identificirajo, naslednji krog identifikacije vključuje tudi druge klane, s katerimi so v sorodu ali kako drugače povezani, največji krog pa označuje preostali svet oz. vse, kar je 'tuje'. Te cone oz. identifikacijski krogi postajajo z globalizacijo vedno bolj prehodni, tako da se naše identitete sčasoma odpirajo navzven, se intenzificirajo tudi v večjih krogih in s tem hkrati odkrivajo distinktivnost svojega najožjega kroga identifikacije. Tako poleg nacionalnih identitet vedno bolj prihajajo do izraza identitete, ki se vežejo na manjše etnične skupnosti znotraj 'taken for granted' narodov (a smaller-scale identity), ter supranacionalne identitete, ki zajemajo več nacionalnih držav hkrati (a large-scale identity). Kot primer nam lahko služita razpad Jugoslavije ter evropsko združevanje. Odnos med temi identitetami pa ni izključujoč, temveč komplementaren. "Because these scales are not only fluid but also interconnected or nested ... a smaller-scale identity cannot be understand outside the context of larger-identities that cover its territory in its entirety or divide it. Similarly, a large-scale identity is more than the sum of its constituent parts and is also defined by its relationship with other overarching identities." (Herb&Kaplan, 1999:4,5)

4.2 NOVI LOKALIZEM

V sodobnosti se je med ljudmi okrepila potreba po iskanju svojega izvora, korenin. Govorim o t.i. novem lokalizmu, ki pa se bistveno razlikuje od tradicionalnega. Lokalizem v preteklosti je bil dan in nezaveden, nujen in naraven. V njem ni bilo veliko prostora za individualnost. Temeljlil je na principu ekskluzivnosti in zato težil k minimiziranju stikov z zunanjim svetom, da bi ohranil močne vezi med pripadniki. Novi lokalizem pa je izraz svobodne volje, prostovoljen in namenski. Podpira individualnost in razlike. Se popolnoma zaveda preostalega sveta in z njim tudi vzpostavlja interakcije. V povezovanju z 'drugimi' se ravna po principu selektivnosti. (glej Smith, 1981 - ethnic revival)

4.3 PLURALNOST/MULTIPLA IDENTITETA

V tradicionalnih družbah je bil status posameznika v celoti kulturno in družbeno podedovan in določen. Tudi najmočnejša med skupinskimi identitetami (etnična/nacionalna) mu je bila vnaprej dana. Z družbeno in kulturno diferenciacijo pa so nastajale alternativne skupinske identifikacije, kar je posamezniku omogočilo, da se lahko identificira z več različnimi skupinami, ki določajo njegov status. Med te lahko uvrstimo poleg naroda in etnije tudi spol, starost, raso in religijo, ki so podedovane in neobvezne alternative, kot so izobrazba, poklic, šport, glasba, kozmopolitstvo, itn.

Na novo nastale alternativne identifikacije so nastale zaradi pluralizma, s katerim je današnji svet prežet. Smo nekako prisiljeni identificirati se z mnogoterimi sestvi. »Tako je individuum, ne-deljivi postal nekdo, ki je definiran z deljivostjo« (Ule, 2000:20). Iskanje identitete je močno povezano s težnjo po obvladovanju pluralnih sestev v posamezniku ter ohranjanju njihove celote in skladnosti med njimi. V sodobnem času se ljudje ukvarjajo z vprašanji kot na primer, kako združiti ponos do svojega naroda z učenjem tujih jezikov, z uporabljanjem tujk pri vsakdanjem komuniciranju, s 'shopping'-om tujih izdelkov in s prevzemanjem modnih smernic drugih kultur.

»Yet, such a plurality is a source of stress and contradiction in both self-representation and social action.« (Castells, 1997:6) Pa vendar zakaj prihaja do stresa in konfliktnosti pluralnih identitet v posamezniku, saj se zaradi opravljanja različnih družbenih vlog skozi celotno zgodovino človeštva do sedaj še nihče ni počutil izgubljenega? Tudi v preteklosti so ljudje imeli več družbenih vlog hkrati (oče, brat, delavec, član politične stranke, kadilec,...), vendar Castells pojasnjuje, da obstaja razlika med vlogami ter identitetami. Namreč, družbene vloge posameznika so definirane 'od zunaj' skozi norme ter pričakovanja družbenih institucij in organizacij, medtem ko se identitete oblikujejo v samem posamezniku 'iz znotraj' skozi proces individuacije, kot pravi sam avtor - »Identities are sources of meaning for the actors themselves, and by themselves, constructed through a process of individuation.« (Castells, 1997:7) Identitete so sicer lahko tudi manipulirane s strani institucij, vendar le v primeru, ko jih posamezniki

ponotranjijo. Včasih se lahko družbene vloge tudi pokrivajo z identitetami, kar se pogosto zgodi pri vlogi matere.

Pluralnost identitet ne pomeni nujno zmedenosti in destabilnosti posameznika, temveč je le nekakšna subjektivna prilagoditev na pluralnost življenjskih stilov, svetov, izbir, priložnosti in tveganj ljudi v sodobnem svetu. Sprejemanje pluralnosti identitet je danes nujno in neizogibno. Še bolj pomembno pa je zato ohranjanje določenih konstant v obnašanju, torej nekakšna usklajenost, harmonizacija teh parcialnih identitet v posamezniku.

»Če dopuščamo v sebi več resnic in življenjskih oblik, vsaj na ravni možnih identitetnih projektov, potem lažje razumemo druge ljudi, ki živijo drugače in razumejo svet drugače kot mi.« (Ule, 2000:307)

4.4 DRSNA IDENTITETA

Posameznik je v današnjem času nosilec večih skupinskih pripadnosti, med katerimi prihaja do situacijskega uravnovešanja. Pojavi se 'premikajoča' ali 'drsna' identiteta, ki v skladu s situacijskimi spremembami 'drsi' med posameznimi sidrišči. V določenih situacijah prehaja do identitetnega preklopa (npr. jezikovni prekop) in do preklopa med lojalnostmi.

4.5 PAN-NACIONALIZMI

Pan-nacionalizem je družbeno gibanje, ki stremi k združitvi različnih nacionalnih držav v skupno kulturno in politično skupnost na osnovi skupnih kulturnih značilnosti. V manjših obsegih so to jugoslavizem, pan-germanizem, pan-italijanizem, itn., v večjih geografskih obsegih pa so se uveljavili predvsem pan-turkizem, arabizem, afrikanizem.

Ta gibanja se do sedaj niso zelo uspešno uveljavljala, globalizacija pa je ustvarila nove pogoje, ki omogočajo širjenje identitet in takšna združevanja na nek način spodbujajo.

Govorim o uveljavljanju skupnega jezika - lingua franca (angleščina in francoščina v Evropi, angleščina v S Ameriki, španščina v J Ameriki, arabščina na Srednjem Vzhodu, itn.), o skupnih ekoloških problemih (npr. Černobil), o širjenju osnovnih političnih vrednot (človekove pravice, politična svoboda, ...) v svetu.

Kulturne sfere, na primer islamska, ruska ali evropska identiteta, ki so rezultat dolgotrajnih zgodovinskih (največkrat neposrednih in nenamernih) okoliščin, zaradi svoje neinstitucionaliziranosti niso nič manj intenzivne od uradnih nacionalnih kultur. Pan-nacionalizmi sicer imajo potencial ustvariti nov tip kolektivne identitete, ki bo v obsegu presegel nacionalno identiteto, nikakor pa je ne bo nadomestil ali uničil.

4.6 DIASPORE

Diaspore so skupine ljudi, ki nimajo svoje države in niti ne živijo več na svojem teritoriju, saj so ga nekoč v zgodovini bile prisiljene zapustiti zaradi verskih, etničnih ali političnih konfliktov z državnimi oblastmi v zahtevah po dodelitvi državljanskih pravic ali po priznanju samostojnosti. Danes pod diaspore prištevamo tudi prostovoljne migrante. (glej Cohen&Kennedy, 2000:352) Večina pripadnikov teh skupnosti je dvo- ali več-jezičnih. Po eni strani lahko njihovo znanje in uveljavljenost primerjamo s kozmopolitizmom in humanizmom, po drugi strani pa njihovo poudarjanje tradicionalnih vrednot spominja na lokalizem. Mednje uvrščamo Žide, Afričane, Kašmire, Sike, Armenijce, Palestince, Aborigine...

4.7 EVROPSKA IDENTITETA

Prvotna motivacija za združenje Evrope je bila politična ali celo vojaška. Evropska skupnost je tako predstavljala nekakšno zmago politike nad nacionalnimi strastmi in interesi, ekonomija je bila sredstvo, ne cilj. Danes pa mnogi vidijo EU kot združenje nacionalnih držav in zagovarjajo stališče, da lahko EU obstaja hkrati s specifičnimi nacionalnimi identitetami. "For the proponents of the concept of the European Community as a customs union of associated nation-states, national identity remains the

natural form of modern political and cultural community, the nation-state the most beneficial and cohesive type of political unit and a moderate, 'healthy' nationalism the sole means of achieving solidarity and collective prosperity. " (Smith,1991:151)

Da bi lahko ustvarili skupno evropsko identiteto, bi morali vsi narodi v Evropi priznati skupno zgodovino, tradicije in simbole. Evropa namreč ni le skupna vsota umetno združenih obstoječih nacionalnih identitet in kultur. Gotovo je mnogo več od tega; mogoče je govoriti o specifičnih 'evropskih izkušnjah', ki jih lažje opazimo, če Evropo primerjamo z drugimi celinami. Te so rimsko pravo, politična demokracija, parlamentarne ustanove, judovsko-krščanska etika, humanizem in renesansa, reformacija in protireformacija, racionalizem in empiricizem, romanticizem in klasicizem, itn. (glej Smith, 1991)

4.8 KOZMOPOLITIZEM

Kozmopolitstvo je specifičen odnos do nacionalne identitete in njena alternativa, nikakor pa ne zavzema nasprotnega pola nacionalizma. To nam nazorno pojasni Nenad Miščević (1998) z uvedbo pojma truizem v razpravo o nacionalističnih stališčih. Truizem pomeni, da so etnonacionalistične zahteve nekega naroda ponavadi usmerjene k sosednim ljudstvom, s katerim ima ta narod tesne vezi in intenzivne odnose. Tako ugotavlja, da nacionalisti svojih kulturnih tradicij ne ščitijo pred 'oddaljeno' kozmopolitsko kulturo, temveč pred bližnjimi vplivi sosedov. Sosedje so bodisi tisti narodi oz. etnije, ki živijo v neposredni okolščini, bodisi tisti, s katerimi tesno sodelujejo na ekonomskem ali tehničnem področju, bodisi tisti, s katerimi si delijo skupno zgodovino, jezik, vero, vrednote ali običaje.

Danes obstajajo na eni strani teritorialno osnovane kulture, to so nacionalne, regionalne in lokalne, na drugi strani pa kulture kot kolektivne strukture pomenov, ki so prenešene skozi komunikacijske mreže v transnacionalnih ali celo globalnih razsežnostih. Svet ni več sestavljen iz mozaika različnih med seboj ostro ločenih kultur, saj se te kulture med sabo mešajo. Kozmopolitizem vključuje težnjo po spoznavanju te različnosti, po

koeksistenci kultur v individualnih izkušnjah. Je pripravljenost in želja vstopati v interakcije ali na nek način tudi tekmovati z drugimi.

Zaradi procesa globalizacije je dobil kozmopolitizem nove razsežnosti. Namreč, kar je bil kozmopolitizem v 1940-tih je danes malo širša oblika lokalizma. Takrat so bili kozmopoliti tisti ljudje, ki so razmišljali in delovali v okvirih nacije-države. (glej Hannerz v Featherstone, 1990:237)

Hannerz govori o dveh tipih kozmopolitizma: "mastery" in "surrender". Ko posameznik iz številnih izkušenj z drugimi selektivno sprejema elemente tujih kultur in si s tem ustvarja edinstveno osebno perspektivo, potem ga imenuje "master". To pa je možno le kratkoročno. Celostno vsebino tujih kultur sprejema "surrender", vendar ne v smislu popolne predaje ali navezanosti, saj še vedno lahko izbira med kozmopolitizmom in svojo izvorno kulturo. Možno je sodelovanje med obema tipoma. Na primer, doma je kozmopolit lahko "master", v tujini pa "surrender". Ta distinkcija pride bolj do izraza, bolj sta si izvorna in tuja kultura različni. (glej Hannerz v Featherstone, 1990:240)

Prva asociacija na kozmopolitizem je največkrat mobilnost, gibanje v prostoru. Glede na to Hannerz loči dve vrsti kozmopolitizma: eden temelji na vsakdanjih izkušnjah različnih kultur, katere posameznik pridobi z menjavanjem prebivališča in s tem tudi okolja; drugi pa temelji sicer na podobnih izkušnjah, ki pa so mu posredovane na drugačen način, in sicer preko transnacionalnih komunikacijskih mrež. Vendar sama mobilnost posameznika še ne pomeni, da je ta tudi kozmopolit. Turisti, migranti, izgnanci in podobne skupine ljudi so lahko vse prej kot kozmopoliti. Hannerz je razlog njihove mobilnosti poimenoval "home plus". Za turiste je Španija "home plus sunshine", Afrika "home plus elephants and lions". Za izgnance je tujina "home plus safety", za delavske migrante pa "home plus higher income". Ta "plus", ki je razlog, da se te skupine srečujejo z drugimi kulturami pa pogosto sploh ni povezan z njihovimi sistemi pomenov in vrednot. Prav nasprotno si kozmopoliti želijo poglobiti v druge kulture, v njih participirati in se delno ali pa v celoti tudi identificirati kot njihovi pripadniki.

Za razliko od nacionalnih identitet, ki so izrazito skupinske, je kozmopolitizem bolj osebna lastnost. Čeprav so v zadnjih desetletjih nastali številni organizirani programi spoznavanja oz 'učenja' drugih kultur, pa velja naslednje: »...cosmopolitans, as such, should be self-made men« (Hannerz v Featherstone, 1990:245)

Kozmopoliti imajo pomembno vlogo pri vzpostavljanju povezav med kulturami. »If there were only locals in the world, world culture would be no more than the sum of its separate parts.« (Hannerz v Featherstone, 1990:249) Pa vendarle brez njih tudi kozmopolitov ne bi bilo. Predvsem v današnjem času se je kozmopolitizem prav zaradi pridobitev globalizacije zelo razširil. V interesu obeh, lokalcev in kozmopolitov, pa je ohranjanje kulturne različnosti, ker je še dodaten argument zavračanja kulturne homogenizacije kot izida globalizacije.

4.9 GLOBALNA IDENTITETA

Globalna (kozmpolitska) kultura bi bila po Smithu sestavljena iz visoko propagiranih množičnih proizvodov, iz mozaika etničnih stilov in motivov, iztrganih iz svojega primarnega okolja, iz ideoloških diskurzov v zvezi s človekovimi pravicami in vrednotami, iz standardiziranih jezikov komuniciranja. Vsi ti elementi bi bili podprti z novimi informacijskimi in telekomunikacijskimi sistemi ter računalniškimi tehnologijami. Takšna kultura bi se razlikovala od vseh obstoječih kultur do sedaj, ne le po obsegu, temveč tudi po vsebini - saj je poleg tega, da obsega ves svet, drugačna predvsem zaradi svoje anonimnosti, decentriranosti, gibanja. Je univerzalna in brezčasna, dinamična in fluidna. Čeprav je res bolj prisotna v zahodnem svetu, je preko množičnih medijev in telekomunikacij posredovana tudi drugje. Je tu, zdaj in vsepovsod. Nima zgodovine in ne čustvenih primesi. Je v osnovi umetna kultura, ki je zmožna dileme o vrednotah preoblikovati v tehnične probleme s čistimi rešitvami. Vprašanje je, če lahko takšna kultura vzcveti in se uveljavi.

Smith navede kar nekaj razlogov, zaradi katerih zavrže možnost oblikovanja in prevlade globalne kulture in globalnih identitet nad nacionalnimi. Pomembno vlogo pri

oblikovanju nacionalnih identitet igra skupni spomin - globalna identiteta pa nima zgodovine in skupnega spomina, razen kolonializma in svetovnih vojn, ki bi težko služile vzoru združitve človeštva. Zato so ključni motivi in ideje post-modernega kozmopolitizma ljudski (nacionalni) v osnovi. Tudi o skupni usodi globalne družbe ni smiselno govoriti, saj vemo, da ima globalizacija neenakomerne (in neenakopravne) učinke na različne segmente svetovne populacije. Razlogi za ohranjanje nacionalnih identitet so torej predvsem kulturne značilnosti naroda, ki se nanašajo na skupne izkušnje, to so občutek kontinuitete, skupnega spomina in skupne usode. Bolj specifični razlogi, ki spodbujajo nacionalne identitete so "vernacular mobilization", politizacija kultur, vloga inteligence in drugih družbenih skupin in intenzifikacija kulturnih vojn. Nacionalne kulture še vedno delijo ta svet v kulturne bloke, ki kažejo premalo interesa po harmonizaciji. (glej Smith v Held&McGrew, 2000: 239-246)

5. KRIZA SMISLA, ZMEDENOST IDENTITETE IN IDENTITETNA PANIKA

Pluralnost je v družbi že od nekdaj obstajala, vendar so bile v preteklosti življenjske skupnosti ljudi, ki so se ločile po svojih zalogah smisla, tudi fizično razmejene. Danes pa je stik med različnimi sistemi vrednot ter drugačnimi svetovnimi nazori neizogiben. Takšna oblika pluralizma se je v celoti razvila šele v moderni družbi, ugotavljata Peter L. Berger in Thomas Luckmann:

»Tam so osrednji, strukturni vidiki tega pluralizma povzdignjeni v 'razsvetljensko' vrednoto nad različne soobstoječe in pogosto tudi konkurenčne redove vrednot. Tako velja na primer toleranca za 'razsvetljensko vrlino' *par excellence*, saj je prav ona tista, ki omogoča, da posamezniki in družbe živijo drug ob drugem in z drugim, kljub temu, da usmerjajo svoj obstoj k različnim vrednotam.« (Berger&Luckmann, 1999:29)

Moderna družba torej ne pozna ene same resnice, zato je idealno okolje za nastajanje kriz smisla in temeljni pogoj za njihovo širjenje. Identitetne krize modernega pluralizma pa niso neizbežne. Avtorja menita, da lahko tiste življenjske skupnosti, ki se razvijejo v navidezno avtonomne skupnosti smisla (s skupnim sistemom vrednot) obvarujejo posameznika pred krizami, saj mu dajejo občutek stabilnosti in sprejemljivosti s strani družbe. Ne morejo pa odpraviti pogojev za širitev teh kriz, saj so ti strukturno zasidrani v moderni družbi - namreč, življenjske skupnosti smisla v sodobnosti niso več vpete v celovit družbeni red vrednot in smisla. Na primer, posameznik lahko pripada katoliški verski skupnosti, čeprav je večina njegovih sosedov muslimanov. Tudi nacionalna pripadnost ljudi ni več odvisna od njihovega dejanskega izvora ter neposrednega okolja, v katerem živijo. Je možna in ali je sploh potrebna ponovna vzpostavitev enotnih sistemov vrednot ali nadrejenih sistemov smisla? To je poskusijo krščanstvo, vendar pa so znotraj vere manjšine vedno ohranjale posebne simbolne sisteme, poleg tega pa sta se izoblikovali dve veliki veji - katolicizem in protestantizem. (glej Berger&Luckmann, 1999:30)

V modernosti so procesi pluralizacije v primerjavi s preteklostjo veliko hitrejši, intenzivnejši in bolj razširjeni – njihova rast je kvantitativna in kvalitativna. To omogočajo sodobni procesi, ki jih obravnavam kot del globalizacije: naraščanje števila prebivalstva in selitev, urbanizacija, tržno gospodarstvo in industrializacija, pravna država in demokracija, mediji in množična komunikacija, itd. Vse to je v modernosti pripeljalo do relativizacije sistemov vrednot, posledica tega pa je dezorientacija družbenih skupin oziroma posameznika, ki se mora v tem svetu znajti sam.

Stane Južnič govori o zmedenosti identitete, ki je ponavadi posledica travmatičnih dogodkov ali izjemnih okoliščin, kot so vojne, taborišča in migracije. Ker pa je situacij, v katerih se ljudje zaradi nenavadnosti ne morejo jasno identificirati v današnjem svetu ogromno, je postalo vprašanje iskanja identitet že nekaj povsem normalnega, prava identiteta pa zombi kategorija. Ali kot pravi sam: »V marsičem je razdvojenosti in brezsmotnosti mnogih sodobnih družb ali njenih delov sledila tudi izguba jasne, nedvoumne ali brezpogojne identitete. Sodobnemu človeku moramo pogosto pripisati 'duha brez doma', kar pomeni, da nima pravega sidrišča in tako tiste ustaljenosti, ki je pogoj prave in popolne identitete.« (Južnič, 1993:14)

Na moderno pluralnost se je identiteta prilagodila tako, da je postala premakljiva, zato ima posameznik v sodobnosti več statusov. Zaradi tega je nastala potreba po optimalni kombinaciji teh delnih pripadnosti, poklicne, etnične, verske, politične, itn., da ne bi med njimi prihajalo do medsebojnih konfliktov ali celo izključevanj.

Mirjana Ule je mnenja, da lahko takšna 'sestavljena' identiteta posameznika napravi celo močnejšega. »Identiteta kot predstava o celem posamezniku oz. kot zahteva, da v vseh okoliščinah ostanemo enaki, je torej vse bolj problematična. Z rahlejšo povezavo več delnih sestev in njihovo relativno avtonomijo se lahko poveča stabilnost osebe, da ta celo lažje prenaša negotovosti in tveganja, kot če je cela, iz enega kosa, osrediščena v sebi.« (Ule, 2000: 308,309)

V tradicionalnih družbah je stabilnost osebnosti zagotavljala predvsem nacionalna identiteta kot najpomembnejša skupinska identiteta. S pojavom alternativnih identifikacij in z močno diferenciacijo lojalnosti pa je v današnjem času prišlo do preobremenjenosti človeka – krize identitete in pogosto tudi identitetne panike, predvsem ko gre za nacionalno identiteto. Vzroki za krizo nacionalnih identitet so anomični učinki post-industrializacije, zaton tradicionalnih skupnosti, globalizacija, domnevno pretirano vsiljevanje multikulturalizma, imigracija, itd., pogosto pa izvirajo tudi iz ekonomske krize ljudi in materialnih problemov. Strah in negotovost evropskih narodov za nacionalno identiteto sta močno povezana z globalnimi imigracijskimi tokovi. Nekateri sociologi opozarjajo na vlogo množičnih medijev pri razpihovanju strahov o tem, da imigranti ne le ogrožajo nacionalno identiteto, temveč predstavljajo potencialno nevarnost za obstoječi družbeni, politični in moralni red. (Ljudje s strešico- Tonči Kuzmanič). Pri tem je zelo vztrajen in prepričljiv politični mit o globalni grožnji, ki naj bi jo predstavljalo muslimanstvo. (glej Rizman, 2000)

SKLEP

Diskurzi v luči marksizma in liberalizma niso obljubljali oživitve nacionalnih strasti v moderni dobi, temveč njihov počasni zaton. Po marksistični teoriji naj bi narode - velike zgodovinske akterje nadomestili razredi, liberalizem pa je predpostavljal, da bo nacionalne razlike zgladil globalni trg. Tudi v sodobnosti mnogi napovedujejo konec nacionalizmu, to pa razlagajo s procesom globalizacije, zdaj ne več samo na ekonomski podlagi, temveč tudi na kulturni in družbeni, politični in okoljevarstveni, tehnološki in znanstveni.

Danes se skoraj vsi družbeni pojavi in procesi spopadajo s posledicami globalizacije. Output globalizacijskega procesa - anomični učinki postindustrializacije, zaton tradicionalnih skupnosti, preseganje okvirov nacionalnih držav in multikulturalizem – je povzročil tudi preoblikovanje nacionalnih identitet, nastajanje alternativnih identitet in pojav krize identitet.

Iz nacionalnih okvirov so začele uhajti informacije, novice, ideje, bolezni, onesnaženost, transport, finance, ... in tudi identitete ljudi. V času evropske in drugih oblik integracije se zdi, kot da je ohranjanje nacionalne identitete nepotrebno razkošje. Nekateri menijo, da s pojavom alternativnih identitet, kot sta evropsko državljanstvo in svetovna civilna družba, ni več nobene potrebe po močnih nacionalnih pripadnostih. Edina komplementarna globalni naj bi bila osebna identiteta.

Kulturnih tradicij pa ni moč preseči s standardizacijo (globalizacijo), saj so le-te izrazi identitet, ki so se oblikovale dolgoročno skozi zgodovinski razvoj. Posamezne nacionalne kulture nikakor ne predstavljajo le skupni imenovalec vzorcev in načinov življenja, temveč subjektivno držo in vrednotenje populacije, katere pripadniki si delijo skupne izkušnje in kulturne značilnosti. Nacionalna identiteta nam pomaga transcendirati našo bistveno fizično dokončnost – smrtnost in obenem krepi občutek, da sodelujemo pri medgeneracijskem projektu, ki povezuje daljno preteklost s sedanjostjo in prihodnostjo.

Tudi v zvezi z modernizacijo so obstajali podobni strahovi, da bo identifikacija ljudi z njihovo nacionalno identiteto oslabela ali celo izginila. Omenjeni strahovi pa niso bili upravičeni. Kjerkoli smo imeli opraviti z modernizacijo in liberalizacijo, sta šla ta dva procesa z roko v roki s povečevanjem privrženosti ljudi svojim nacionalnim identitetam. (glej Kymlicka, 1993:88-92)

Možnosti za uničenje nacionalne identitete so trenutno zelo majhne kljub transnacionalnim političnim, ekonomskim in kulturnim vplivom ter globalni soodvisnosti in povezanosti. Rast kozmopolitizma in vzpon regionalizma ne pomenita nujno padec nacionalizma, saj multiple identitete, katerih obseg in intenzivnost variirata v času in prostoru, omogočajo ohranitev nacionalne identitete. Ta bo ostala še dolgo prevladujoča kljub rojevanju številnih novih oblik kolektivnih identitet.

Alternativne identitete, kot sta evropska ali globalna, ne predstavljajo nikakršne grožnje nacionalni identiteti, saj ima slednja »zanesljivo bistveno večjo sociološko odzivnost in usposobljenost, da mobilizira človeške strasti. Kulture si na različne načine razlagajo svet in ustvarjajo pomene, s tem pa oskrbujejo posameznike z identiteto.« (Rizman, 2001:28) Nacionalne identitete s svojim zgodovinskim karakterjem, nacionalnimi miti, skupnimi simboli in spominom ostajajo žive bolj kot kdajkoli v preteklosti.

LITERATURA

- Anderson, Benedict (1998): Zamišljene skupnosti – o izvoru in širjenju nacionalizma. Zavod za založniško dejavnost (Studia humanitatis), Ljubljana.
- Bajt, Drago (1999): "Zagovor kulturotvorstva". Nova revija, let.18, št. 206, str. 205-216.
- Berger, Peter, Luckman, Thomas (1999) : Modernost, pluralizem in kriza smisla. Nova revija, Ljubljana. Zbirka Paradigme.
- Bernik, Ivan, Malnar, Brina (1997): Etnizem, nacionalizem in politično osamosvajanje Slovenije. Neobjavljeno besedilo.
- Bučar, France (1999): "Konec nacionalne države?". Nova revija, let.18, št. 206, str. 241-255.
- Castells, Manuel (1997): The information age: economy, society and culture. Volume II. The Power of Identity. Blackwell Publishers Ltd, Oxford, UK.
- Castells, Manuel (2000): Gradivo za uvod v kritiko informacijske družbe. Inštitut informacijskih znanosti Maribor, IZUM.
(http://home.izum.si/cobiss_obvestila/2000_1/Html/clanek_01.html)
- Cohen, Robin, Kennedy, Paul (2000): Global Sociology. MacMillan Press, Houndmills, Basingstoke, Hampshire, London.
- Debeljak, Aleš (2000): "Up in strah nacionalne kulturne tradicije". Nova Revija, nov.-dec 1997, št.187-188, let.XVI, str. 1-9.
- Fay Sudweeks, Charles Ess: Global Cultures: Communities, Communication and Transformation. Javnost, vol. IV (1999) 4.
- Freud, Sigmund (1967): Množična psihologija in analiza jaza
- Giddens, Anthony (1992): The consequences of modernity. Polity Press, Cambridge.
- Giddens, Anthony (2000): Tretja pot: prenova socialne demokracije. Orbis, Ljubljana.
- Grafenauer, Niko (1999): "Krstilnica v sex shopu". Nova revija, let.18, št. 206, str. 139-158.
- Hafner, Fink, Mitja (2003): Dejavniki oblikovanja evropske zavesti prebivalcev Slovenije. Neobjavljeno besedilo.

- Haralambos, Michael, Holborn, Martin (1999): Sociologija - Teme in pogledi. DZS, Ljubljana.
- Held, David, McGrew, Anthony (2000): The Global Transformations Reader. Politiy Press, Cambridge.
- Herb, Guntram H., Kaplan David H. (1999): Nested Identities - Nationalism, Territory and Scale. Rowman & Littlefield Publishers, Inc. 4720 Boston Way, Lanham, Maryland 20706.
- Holton, R. (1998) Globalization and the Nation State, Basingstoke, Macmillan (chapter 5)
- Južnič Stane (1993): Identiteta. knjižna zbirka Teorija in praksa, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.
- Kirn, Marko (2000): "Razumevanje kulturnih razsežnosti v organiziranju mednarodne skupnosti". Teorija in praksa, 37, 4, str. 700-715.
- Kovačič, Gorazd (2000): "Etničnost in nacionalnost v procesih globalizacije". Revija 2000, št. 127/128, let. 2000.
- Kovačič Peršin, Peter (2000): "Zorenje slovenske narodne zavesti in identitete". Revija 2000, št. 127/128, let. 2000.
- Lukšič-Hacin Marina (1995): Ko tujina postane dom: resocializacija in narodna identiteta pri slovenskih izseljencih. Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana.
- Meyer, Birgit, Geschiere Peter (1999): Globalization and Identity: Dialectics of Flow and Closure. Blackwell, Oxford, Malden (MA).
- Mike Featherstone (1990): Global Culture. Nationalism, Globalization and Modernity: a theory, culture & society special issue. London (etc.): Sage. (poglavja: Anthony D. Smith: Towards a global culture, Roland Robertson: Mapping the Global Condition, Ulf Hannerz: Cosmopolitans and Locals in World Culture)
- Miščević, Nenad (1998): Bližnji tujci. Nacionalizem, sosodstvo in kozmopolitizem. V: Dialog, sept.-okt. 1998, XXXIV letnik, str. 125-135.
- Mlinar Zdravko (1992): Globalization and Territorial Identities. Aldershot (etc.), Avebury.
- Mlinar, Zdravko (1993): Individuacija in globalizacija v prostoru. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana.

- Mohammadi, Ali (1997): *International Communication and Globalization: Globalization, culture and the control of difference*. Sage publications. John Tomlinson: "Cultural Globalization and Cultural Imperializem".
- Nastran Ule, Mirjana (2000): *Sodobne identitete v vrtincu diskurzov*. Zbirka Sophia; 2000, 6., Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana.
- Pickering, W.S.F. and Martins, H. (1994): *Debating Durkheim*. Routledge, London.
- Platon (1976): *Država*. DZS, Ljubljana.
- Rizman, Rudi (1997): *Izzivi odprte družbe, Sociološki komentarji (1989-1996)*. Liberalna akademija, Ljubljana.
- Rizman, Rudi (2000): "Nacionalna država, suverenost in identiteta v času globalizacije". *Revija 2000*, št. 127/128, let. 2000.
- Rizman, Rudi (2000): *O nacionalizm(u)ih*. Svobodna misel, let XXXVIII, št. 24.
- Rizman, Rudi (2001): *Nacionalna država v času globalizacije*. Slovenska država ob deseti obletnici (2001)/ Drago Zajc (ur.). Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.
- Robertson, R. (1992) *Globalization: Social Theory and Global Culture*, London: Sage
- Rovan, Joseph (2000): *Evropa domovin ali narod Evropa?* *Nova revija*, let.XIX, št.216/217, str.6-15.
- Rupelj, Dimitrij (1999): "Težave (in možnosti) slovenske države ali: 'Tujega nočemo, svojega ne damo'". *Nova revija*, let.18, št. 206, str. 294-310.
- Smith Anthony D. (1991): *National Identity*. Penguin Books, London.
- Smith Anthony D. (1995): *Nations and Nationalism in a Global Era*. Blackwell, Cambridge & Oxford.
- Svetličič, Marjan (1997): "Pravi pasti globalizacije sta provincializem in neznanje". *Teorija in praksa*, št. 4, str. 596-607.
- Zupan, Valič, Andreja (2002): *Evropska, nacionalna in regionalna identiteta v Evropski uniji*. <http://evropa.gov.si/aktualno/teme/2002-02-2//govori-clanki/govor-valic-zupan/>